

**ROND
1900**

Vereniging Vrienden Nieuwe Kunst 1900

DECEMBER
2025
NR 4

Monografie:
Ans van Zeijst

Kunst bij huis: Middelburg
art-nouveauihuis

Tentoonstellingsagenda
Doesburg Lalique Museum

Nieuwe uitgaven:
Schilders van Den Haag

BELANGRIJKE DATA

Op **29 november** was er een excursie naar de Domkerk in Utrecht, ter bezichtiging van het gerestaureerde kerkinterieur met glas-in-loodramen van Richard Roland Holst. Verslag volgt in nr. 2026- 1

Matthieu Wiegman (1886-1971).
Keukenstillevens met gele kan, 1916,
olieverf op doek, 130,5 x 115,5 cm.
Stedelijk Museum Alkmaar.
Zie Uitgelicht.

INHOUD

Van de voorzitter	3
Verenigingsnieuws: excursie Kröller-Müller, 6 sept.	4
Verenigingsnieuws: verslag VVNK symposium 18 okt.	5
Interview Auke van der Woud	8
Symposiumbijdrage Anne-Linde Ruiter	10
De Bijenkorfsteen van Van de Eijnde 1930	13
Kunstenaarsmonografie: Ans van Zeijst	16
Kunst bij huis: Glas in lood in Middelburg	18
Uitgelicht: Stedelijk Museum Alkmaar	20
Boekbespreking Interieurschilderkunst van groot formaat	22
Boekbespreking Niet voor de eeuwigheid gebouwd	26
Nieuwe uitgaven	28
Tentoonstellingsagenda	33
Coopersburg	41
Tentoonstellingsagenda kort	43
En dan nog dit: Imitatie	44

COLOFON

De Vereniging Vrienden Nieuwe Kunst 1900 (VVNK 1900) is een landelijke vereniging voor iedereen met belangstelling voor Nederlandse kunst, kunstnijverheid en architectuur uit de periode 1880 tot 1940.

Voor informatie over de vereniging, de activiteiten en het lidmaatschap: zie www.vvnk.nl. De redactie van het blad Rond 1900 wordt verzorgd door Christine van Marle, redactiesecretaris en eindredacteur (redactie@vvnk.nl) en Eddy Engelsman, redacteur. Met hulp van Lieske Tibbe, Rebekka van den Berg en Sipke van de Peppel. De vormgeving is van Frank van der Leer. Het bestuur van de VVNK bestaat uit: Irene van Geest, voorzitter (voorzitter@vvnk.nl); Mart Franken, secretaris (secretaris@vvnk.nl); Ids Zandleven, penningmeester (penningm@vvnk.nl); Dick Veltman, vicevoorzitter (vicevoorzitter@vvnk.nl); Alice Roegholt, evenementen (evenementen@vvnk.nl); en Emma Verweij jongerenbeleid (jongeren@vvnk.nl). Het bestuur krijgt ondersteuning bij evenementen van Monique Middelhoff (evenementen@vvnk.nl). Webmaster is Sipke van de Peppel (webmaster@vvnk.nl) voor de website: www.vvnk.nl. De ledenadministratie kunt u bereiken via ledenadm@vvnk.nl.

De redactie heeft getracht van de afbeeldingen de rechthebbenden te achterhalen. Indien iemand toch meent rechten te hebben dan kan hij contact opnemen met de redactie, redactie@vvnk.nl.

VAN DE VOORZITTER

Onze vereniging staat open voor iedereen met belangstelling voor Nederlandse kunst, kunstnijverheid en architectuur uit de periode 1880 tot 1940. Zo staat het in het colofon van ons blad. Ik moest er aan denken toen ik de deelnemerslijst zag voor het symposium: veel oude leden, maar ook nieuwe leden. 'Onze' periode is een boeiende periode die bij bestudering telkens weer nieuwe inzichten en feiten oplevert. Dat bleek zeker op het symposium Weelde & Weldaad waarover in dit blad uitgebreid verslag wordt gedaan. Uit de bijdragen van drie jonge kunsthistorici blijkt wel dat ook bij de jongere generaties er nog steeds belangstelling is voor onze periode. Een goed teken voor de toekomst van onze vereniging.

Met dit symposium waren we weer te gast in het Drents Museum. In hun bijzondere Labyrinthia tentoonstelling laten ze op een nieuwe manier zien wat ze allemaal in huis hebben. Op diverse plekken en met nieuwe verhalen vind je daar objecten uit de SSK-collectie die we een paar jaar geleden hebben overgedragen aan het museum. Een museum is al lang niet meer een brave opstelling van objecten, maar meer een levendige voorstelling waar bezoekers ontdekken dat kunst en cultuur uit het verleden een betekenis hebben voor het leven van nu.

Op het symposium heb ik bij de opening ook wat over de vereniging verteld en wel over de bestuursfuncties. Nog steeds zoeken we een penningmeester die in het bestuur over de penningen waakt. Inmiddels hebben we een betaalde administrateur aangenomen om de boekhouding te doen, zodat de taak van penningmeester aanmerkelijk lichter is dan in het verleden. Daarmee wordt de functie minder belastend en veel aantrekkelijker. We hopen dat het op deze manier makkelijker wordt om een bestuurslid te krijgen voor de functie van penningmeester. Plezierig is dat dankzij mijn oproep op het symposium ons lid Elizabeth ter Meulen zich bereid heeft verklaard om de ledenadministratie over te nemen.

Dit nummer van Rond 1900 is het laatste nummer dat onder de leiding en de redactie van Christine

Willem Witsen, Bomen in de sneeuw, ca. 1870 - ca. 1922, tekening (zwart krijt), aquarel, h 36,2 cm x b 43,8 cm. Rijksmuseum Amsterdam.

van Marle wordt gemaakt. Zij nam enige jaren geleden het stokje over van de toenmalige redacteur, niet beseffend hoeveel werk het eigenlijk is om minstens viermaal per jaar een tijdschrift uit te brengen. Toch is het haar gelukt om telkens weer aantrekkelijke artikelen binnen te krijgen en samen met Eddy Engelsman interessante uitgaven en tentoonstellingen te bespreken. Ook heeft ze het formaat en de lay-out wat veranderd, zodat de illustraties beter uitkomen. Met heel veel dank voor haar inzet en betrokkenheid bij Rond 1900 nemen we nu afscheid van Christine.

Voorlopig neemt Sipke van de Peppel de planning en de eindredactie van Rond 1900 over, in afwachting van een redactiesecretaris die deze functie kan overnemen. We zijn inmiddels al bezig om de redactie verder uit te breiden. Dan kunnen we de taken wat verdelen en wordt de taak van de redactiesecretaris ook wat makkelijker. Wie kan ons helpen bij werk van de redactie en zo meewerken aan de totstandkoming van ons prachtige blad?

Bij het verschijnen van dit nummer is het half december; de kerstdagen en de jaarwisseling liggen in het verschiet. Ik wens u namens het bestuur prettige kerstdagen en een goed nieuwjaar!

*Namens het bestuur,
Irene van Geest
voorzitter*

Impressies excursie Kröller-Müller Museum, Otterlo, 6 september (afb. 1).

TENTOONSTELLING CHARLEY TOOROP – LIEFDE VOOR VAN GOGH

Eddy Engelsman, redacteur

Een mooie titel voor een tentoonstelling. Maar ook wat glamouriserend, want van een amoureuze ‘liefde’ voor Vincent kon geen sprake zijn. Charley (1891-1955) is immers pas een jaar na de dood van Van Gogh (1853-1890) geboren. Wel had Charley grote bewondering voor Van Goghs nogal tragisch verlopen leven, en vooral voor zijn werk. Voor ‘die diepe, barre liefde van Van Gogh voor de realiteit’, zoals ze schreef. In die liefde voor de realiteit zag ze dat artistieke oorspronkelijkheid moest samengaan met een sociaal verantwoordelijkheidsbesef. Zo schilderde hij in Parijs uit ‘sociale bevlogenheid’ de ellende van de grote stad, zoals onder bruggen slapende mensen. Toch is alleen de keuze voor maatschappelijk geëngageerde onderwerpen

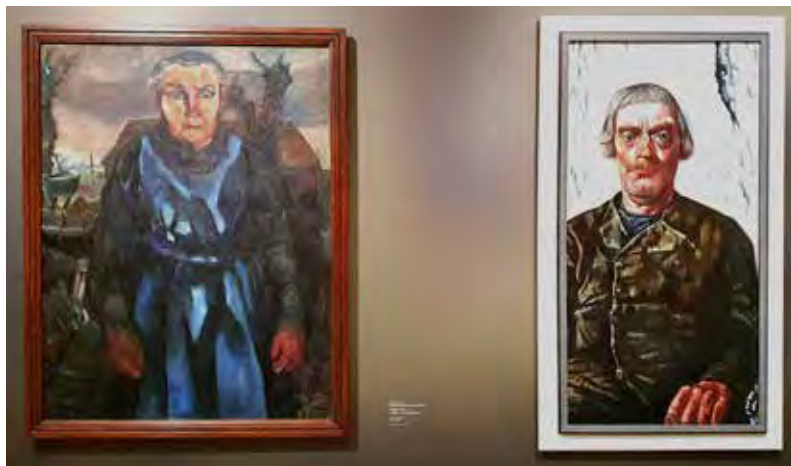
Afb. 1. Gebouw Museum Kröller-Müller met banner tentoonstelling.

voor haar niet genoeg. Ze wil gelukkige, stralende dingen maken. ‘Inwendig stralend(e), en strak en stil.’ Ze liet zich daarbij graag inspireren door Vincents werk, uit verschillende periodes. Ze maakte schilderijen met steeds wisselende thema’s. En ondanks de bewondering voor Vincent, toch ook in stijlen die zeer verschilden van die van Van Gogh. Haar stijl was harder en krachtiger.

Het museum heeft haar werk onderscheiden naar meerdere thema’s als: ‘Bezield stilleven’ en ‘Borinage, het zwarte land’. In de Borinage, waar Van Gogh 50 jaar eerder verbleef, maakte ze in 1922 haar eerste geslaagde schilderijen (afb. 2). Heel donker en vol treurigheid. Ze was op zoek naar het erbarmelijke bestaan van de mijnwerkers, en het door zwarte mijnbergen getekende land. Werk van een jaar later (1923) zagen we bij het thema ‘Het karakter van de Provence’. Toorop heeft daar haar meest aan Van Gogh verwante schilderijen gemaakt. Niet in de plaatsen waar Van Gogh heen ging, zoals Arles, maar in St. Paul-de-Vence bij Nice. Weer een jaar later schilderde ze in een psychiatrische instelling drie indringende portretten van enkele vrouwen. ‘Portret van de geest’ is hier het thema. Hier dacht ze terug aan de bezoeken aan haar alcoholische, agressieve echtgenoot Henk Fernhout, die in diezelfde instelling had verbleven. Met het schilderen van de daar opgenomen vrouwen wilde ze haar ongelukkige huwelijk afsluiten. Ze toont hier ook haar verwantschap met de mentale problemen van Van Gogh. Treffend laten twee schilderijen haar ontwikkeling als ‘Boerenschilder’ zien. Het donkere schilderij maakte ze nadat ze zich net als Van Gogh had on-

Afb. 2. Charley Toorop, *Garde de nuit (De nachtwaker)*, 1922, olieverf op doek. Stedelijk Museum Amsterdam, schenking Bank VOZ, Amsterdam, uit collectie Boendermaker.

Afb. 3. Links: Charley Toorop, 1922-1923, dorpsvrouw (Moeder Akerboom), olieverf op doek. Kröller-Müller Museum, Otterlo. Rechts: Charley Toorop, 1939-1940, Boer uit Walchteren (Kees Minderhout), olieverf op doek. Kröller-Müller Museum, Otterlo; overgedragen door Instituut Collectie Nederland in 2005.

dergedompeld in het Brabantse boerenleven. Later heeft Charley eindelijk het licht gevonden. Indringend is hoe ze in het rechterschilderij de boer vanuit het licht als het ware dicht naar ons toe brengt (afb. 3). De invloed van Van Gogh is altijd wel gebleven, maar na 1924 gaat ze haar eigen weg. Ze laat wel, net als Van Gogh, de

eerlijke, onopgesmukte werkelijkheid zien, zoals in haar zelfportretten met harde blikken. Meer licht, en meer –zij het koele- kleuren. Geschilderd met enige zakelijke afstand en scherpe hoekige contouren. Haar werk heeft niet de emotionele en levendige lading als dat van Van Gogh. Kunsthistorica Bente gaf ons een enthousiaste, uitvoerige rondleiding en bracht het verhaal over Charley tot leven (afb. 4). Een zeer geslaagde middag.

Afb. 4. VVNK-leden met rondleider.

VERSLAG VVNK-SYMPOSIUM OP 18 OKTOBER 2025

VERSLAG VVNK-SYMPOSIUM WEELDE & WELDAAD, SOCIALE KLASSE EN NIEUWE KUNST

Rebekka van den Berg, beheerder van de kunstcollectie van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en zelfstandig kunsthistorica
Foto's: Monique Middelhoff

Op 18 oktober 2025 was het zover: het tweejaarlijkse VVNK-symposium in het Drents Museum Assen. Het thema 'Weelde & Weldaad, sociale klasse en nieuwe kunst' is door vier sprekers en in een interview prachtig uiteengezet (afb.1) De nadruk lag op de ontwikkelingen en veranderingen rond 1900. Een rode draad bleek de vrouw te zijn, die in meerdere opzichten een belangrijke rol speelde

binnen de nieuwe kunsten. Voorzitter Irene van Geest beschreef tijdens haar welkomstwoord dat Nederland in de negentiende

Afb.1. Alle sprekers.

Afb. 2. Irene van Geest, voorzitter VVVK 1900, en de leden in de Statenzaal.

eeuw een transformatie doormaakte. De industrialisatie zorgde voor een verandering in economische verhoudingen. Veel mensen trokken naar de stad op zoek naar kansen. Binnen de steeds groter wordende groep stadsbewoners ontstond een 'nieuw' soort mens die zich wilde onderscheiden van de massa. Dit kwam tot uiting in hun vrijetijdsbesteding en bracht een nieuw kunstklimaat met zich mee. Naast een introductie op het onderwerp sprak Irene haar dank uit aan alle leden (afb. 2).

Annelies Meuleman, zakelijk directeur van het Drents Museum, nam het publiek vervolgens mee in de mooie en minder mooie momenten van het afgelopen jaar. De geheel nieuwe vaste opstelling van de collectie, waarbij er veel te zien en te horen is, wordt goed ontvangen. De tijdelijke tentoonstelling 'The Mucha Experience' in De Buitenplaats in Eelde loopt 'als een tierelier'. Het museum nam afscheid van directeur Harry Tupan en verwelkomt vanaf november Robert van Langh als zijn opvolger. Ook stond Meuleman kort stil bij de beroving van het 'Roemeense goud' begin dit jaar en de impact die dit heeft gehad op het team. Het museum gaat echter met positieve energie verder en kijkt uit naar de verbouwing van de Singelzaal en de aankomende programmering.

Daarna begon het inhoudelijke programma. Dagvoorzitter Dick Veltman introduceerde architectuurhistoricus en schrijver Auke van der Woud, die veel geschreven heeft over veranderingen in cultuur & maatschappij. In het interview met Irene

van Geest vertelde Van der Woud over de explosie aan energie die in de tweede helft van de negentiende eeuw in Nederland plaatsvond. Verderop in Rond 1900 geeft Lieske Tibbe een weergave van dit interview.

Na het interview met Van der Woud liet Anne-Linde Ruiter, onderzoeker bij Museum Boijmans Van Beuningen, het publiek kennismaken met de geschiedenis van vrouwelijke schenkers van dit museum (afb. 3). De collectie moderne kunst van Louise de Graaff-Bachienne stond centraal. Uit deze lezing werd vooral duidelijk dat de betrokkenheid van vrouwen een grotere invloed heeft gehad op de vorming van museale collecties dan eerder gedacht. Het onderzoek van Ruiter draagt bij aan een completer kunsthistorisch beeld. Elders in dit nummer van Rond 1900 staat een artikel over dit onderwerp van Anne-Linde Ruiter.

Na de lunch gaf Alice Roegholt, oprichter en oud-directeur van Museum het Schip in Amster-

Afb. 3. Anne-Linde Ruiter, onderzoeker vrouwelijke schenkers Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

dam, een presentatie over de bijzondere wereld van de Amsterdamse School en de zoektocht om schoonheid voor iedereen toegankelijk te maken (afb. 4). Arbeiders moesten zich bijvoorbeeld ook kunnen verheffen via kunst. Schoonheid vond zijn weg in boekbanden, servies en beelden. Zelfs het straatmeubilair moest in dezelfde stijl worden ontworpen om deze zogeheten gemeenschapskunst compleet te maken. Fré Cohen was een beeldbepalende vrouw binnen de Amsterdamse School, zij ontwierp grafisch drukwerk met een sterke vormtaal met als doel beschikbaarheid en leesbaarheid voor iedereen.

Afb. 4. Alice Roegholt, oprichter en oud-directeur Museum het Schip, Amsterdam, en Dick Veltman, dagvoorzitter en vicevoorzitter VVNK.

Naomi Bisping, junior conservator bij het Rijksmuseum (afb. 5), sprak eveneens over gemeenschapskunst, maar dan in de vorm van bruikbaarheid en schoonheid in machinaal vervaardigd gebruiks-zilver. De machine werd een middel om tot nieuwe vormen te komen, zonder het handwerk te vervangen; het was juist een uitbreiding ervan en hield de kosten laag. Het werk van Christa Ehrlich en Emmy Roth bij de firma Begeer kwam uitgebreid aan de orde. Beide vrouwen wisten het

Afb. 5. Naomi Bisping, junior conservator Rijksmuseum Amsterdam.

functionalisme in het gebruiks-zilver tot in de details te verfijnen. De prachtige illustraties zorgden voor een opgewekte sfeer in de zaal. Tijdens de eerdere lezingen kwamen al verschillende illustraties van affiches voorbij, maar in de laatste lezing ging Rachelle van den Broek,

Afb. 6. Rachelle van den Broek, conservator Nederlands Steendrukmuseum, Valkenswaard.

conservator bij het Nederlands Steendrukmuseum, dieper in op de technische aspecten van de lithografie en de invloed van dit medium op de maatschappij (afb. 6). De lithografie werd rond 1900 veel toegepast, mede door de opkomst van een massacultuur. Dit medium was laagdrempelig en in die tijd op elke hoek van de straat te zien. Vaak werden modieuze vrouwen afgebeeld, bijvoorbeeld in de rol van verzamelaars.

De middag werd afgesloten door Annemiek Rens, hoofdconservator van het Drents Museum. Zij lichtte de huidige tentoonstellingsplannen van het museum toe en alle objecten die afgelopen jaar zijn aangekocht of geschonken kwamen voorbij. De VVNK kan positief terugkijken op een zeer informatief symposium (afb. 7).

Van Alice Roegholt, Naomi Bisping en Rachelle van den Broek verschijnen bijdragen over hun presentatie in het volgende nummer van Rond 1900 (2026 nr. 1).

Afb. 7. V.l.n.r. Alice Roegholt, Anne-Linde Ruiter, Naomi Bisping, Rachelle van den Broek.

INTERVIEW MET AUKE VAN DER WOOD

Interviewer Irene van Geest; verslag Lieske Tibbe

Auke van der Woud was hoogleraar architectuur- en stedenbouwgeschiedenis aan achtereenvolgens de Vrije Universiteit in Amsterdam (1990-2002) en de Rijksuniversiteit Groningen (2002-2011). Twee lijnen in zijn onderzoek komen hier aan de orde. Ten eerste zijn kritiek op de gangbare visie dat Pierre Cuypers en Hendrik Pieter Berlage de wegbereiders waren van de moderne architectuur. Van der Woud noemt hen conservatief en stelt dat de ontwerpvrijheid van het eclecticisme en de gerichtheid ervan op nieuwe materialen en constructies het moderne voorbereidden (*Waarheid en karakter. Het debat over de bouwkunst 1840-1900* [1997] en *Sterrenstof. Honderd jaar mythologie in de Nederlandse architectuur* [2008]). Een tweede onderzoekslijn betreft de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland sinds het begin van de negentiende eeuw, in wisselwer-

king met mentaliteitsveranderingen bij de bewoners (*Het lege land: de ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848* [1987]; Een nieuwe wereld. *Het ontstaan van het moderne Nederland* [2006]; *Koninkrijk vol sloppen. Achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw* [2010];

De nieuwe mens. De culturele revolutie in Nederland rond 1900 [2015]; *Het landschap, de mensen* [2020]; *De steden, de mensen. Nederland 1850-1900* [2024].

Het interview werd afgenomen door VVNK-voorzitter Irene van Geest. Uitgangspunt voor het interview was het boek *De nieuwe mens*, dat speciaal over de periode omstreeks 1900 gaat. In dit boek wordt beschreven hoe in de steden, door stijging van de welvaart, een nieuwe cultuur en een nieuwe mentaliteit ontstaat: een materialistische, visueel aansprekende, massacultuur.

Om te beginnen bij Het lege land: Het Nederland van de eerste decennia van de negentiende eeuw was voorheen voornamelijk bekend via literaire bronnen. Welk beeld heeft u willen geven en waarom?

Het lege land was voor mij een eerste poging om de veranderingen in de negentiende eeuw in beeld te krijgen. Omstreeks 1800 stond Nederland nagenoeg stil, maar vanaf ongeveer 1850 vindt een explosie van energie plaats. Rond 1850 telde Nederland zo'n 3 miljoen inwoners; in 1900 waren het er bijna twee keer zo veel. De bevolkingsgroei gepaard met een welvaartsprong; dit is ook af te lezen aan de verlenging van de gemiddelde levensduur (minder kindersterfte). Dit had weer invloed op de manier van leven. Na circa 1870 ontstond de 'massaconsumant'. Het thans dominante type van de (Westerse) consumerende massamens gaat terug op de late negentiende eeuw, en ik heb gezocht naar relaties met die tijd. Aan het eind van de negentiende eeuw ontstond een indivi-

Afb. 1. Auke van der Woud, foto Harry Cock 2014.

Afb. 2. omslag boek Auke van der Woud *De nieuwe mens, de culturele revolutie rond 1900*, uitgeverij Prometheus 2015, ISBN 9789035142916.

dualistische mentaliteit, maar tegelijkertijd een 'massa' van wat historicus Johan Huizinga heeft aangeduid als 'half-beschaafden'. Het verschil tussen de beschavingsidealen van de elite en het gedrag van de massa ging zich scherp aftekenen. Dit had te maken met veranderingen in de sociaaleconomische structuur vanaf ca. 1870. De landbouw verloor aan belang en daardoor trokken de mensen naar de steden, waar hun vertrouwde sociale verbanden wegvielen. De nieuwe stadsbewoners raakten ontworteld; tegelijk waren zij arm, en volgens Amerikaans onderzoek leidt de combinatie van ontworteling en armoede tot een materialistische levensinstelling. Die is sturend geworden, het eerst in de grote steden. Het huidige gedragspatroon gaat terug op de omstreeks 1900 ontstane massacultuur.

Wat was dan die 'oude beschaving'?

De cultuur van de welgestelde en de hoog opgeleide gevormde burgerij, een beperkte kring die zich als steunpilaar van de beschaving beschouwde (Huizinga heeft de culturele waarden van deze elite afgezet tegen een zijns inziens onbeschaafde, oppervlakkige massacultuur; zo was hij gekant tegen de bioscoop als massamedium). De anti-elite kan zich daarover alleen maar verbazen.

De 'nieuwe [massa]mens' ontdekt wel nieuwe terreinen, zoals theaters, spiegelpaleizen.

Ja, de 'oude beschaving' werd voornamelijk doorgegeven via tekst, de massacultuur via attractieve visuele media, de eerste massamedia. De horeca deed mee, Krasnapolsky in Amsterdam is een voorbeeld van de nieuwe spectaculaire café-restaurants die in de grote steden werden geopend. Visuele cultuur is inmiddels dominant geworden, ten koste van de leescultuur. Er is nu sprake van een gigantische beeldconsumptie.

Waar wel ook vrouwen toegang hadden ...

Er ontstond ook samenhang tussen de productie van kunst en de markt, zie bijvoorbeeld de Haagse School. Van Gogh is het tegendeel, hij ontweek de Haagse schilders die goede zaken deden; hijzelf zocht liever het gezelschap van schooiers en belaelaars. Commerciële partijen zijn in de twintigste eeuw sturend geworden in de kunstwereld, ook via musea. De kunsthistorische vakwereld zou wat meer een eigen agenda moeten hebben, niet te

gehoorzaam worden aan wat de artistieke mode voorschrijft.

Welke plaats geeft u het ontstaan van de musea in de negentiende eeuw?

Daar zit niet specifiek een conservatieve agenda achter, maar de musea hadden wel een rol in de constructie van nationale waarden en normen (idealiseren van de 17de eeuw, Rembrandt e.d.). Het rijksbeleid van Victor de Stuers was echter wel conservatief, de wandschilderingen in de Statenzaal van het Drents Museum (vroeger Provinciehuis) hebben artistiek een regressieve uitstraling.

De eerste musea waren toch opgezet om het volk te verheffen?

Het bezoekersaantal van het Rijksmuseum was aanvankelijk zeer laag. Die verheffing van de bevolking met hulp van musea is pas sinds de jaren 1970 echt begonnen.

Tegenwoordig lijken de musea vooral uit op 'beleving'.

De musea hebben de afgelopen decennia een enorme kwaliteitssprong gemaakt in het aantrekken van bezoek. Vroeger waren bezoekersaantallen veel minder belangrijk, net als de kijkcijfers.

Tot slot: waarom kwam er een herziening van 'Het lege land' (als: De Nederlanden. Het lege land 1800-1850 [2022]).

Toen ik rond 1985 'Het lege land' schreef, was er heel weinig bekend over hoe Nederland er in de negentiende eeuw uitzag. Sindsdien zijn er veel nieuwe kennis en inzichten bij gekomen, daarom heb ik het boek herschreven, want ook ik zelf ben over een aantal thema's veel scherper gaan nadenken.

Vragen vanuit de zaal

Over welke geest moet de mens beschikken om niet te blijven steken in conservatisme?

Daar ben ik zelf ook mee bezig, onder andere door het lezen van Freud en Jung. Waar komt het nieuwe huidige conservatisme vandaan? De jaren 1960 begonnen anti-conservatief, en nu vindt er weer een omslag plaats, conservatieve normen zijn weer belangrijk.

Kijkt u nog hetzelfde aan tegen het architectuurdiscours zoals dat in **Waarheid en karakter is geanalyseerd?**

Ja; het eclecticisme in de architectuur vertoont verwantschap met de autonomie van de kunstenaar die er in de negentiende eeuw kwam. Daartegenover stonden de verdedigers van 'stijl', de architecten van de neorenaissance en de neogotiek. In dat boek heb ik ook laten zien hoe medestanders van Cuypers en Berlage rond 1900 het eclecticisme verketterden om de architectuur van die twee als 'gezond' voor te stellen.

Afb.3. interview Auke van der Woud door Irene van Geest.

Hoe past de architectuur van de **Jugendstil** in dit beeld?

Berlage had een bedrijf, we vergeten dus wel eens dat hij ook commerciële belangen had. Hij zette zich af tegen de Jugendstil, die noemde hij 'ziek'. Het meubilair van [zijn firma] 't Binnenhuis is zwaar- ambachtelijk, met van die oerdegelijke oudhollandse pen-gatverbindingen, terwijl de Art Nouveau juist technisch en qua vormgeving geraffineerd is – innovatieve lichte en sterke constructies.

Had de door u genoemde bevolkingsexplosie vanaf 1850 mogelijk ook de emancipatie van de R.K. Kerk, met bijbehorende gezinspolitiek, als motor?

Weet ik niet. De bouw van kerken is in de negentiende eeuw explosief toegenomen, maar niet alleen als gevolg van de katholieke emancipatie. Zeer grote gezinnen kwamen ook bij de andere kerkgenootschappen voor.

SYMPOSIUMBIDRAGE VAN ANNE-LINDE RUITER

De collectie en schenkingen van Louise de Graaff-Bachiene aan Museum Boijmans Van Beuningen

*Anne-Linde Ruiter,
onderzoeker bij Museum
Boijmans Van Beuningen*

Anne-Linde schrijft voor Museum Boijmans van Beuningen vijf casussen over vrouwelijke schenkers, die in 2026 gepubliceerd zullen worden in de wetenschappelijke uitgave Boijmans Studies. Dit onderzoeksproject is onderdeel van het

platform De Andere Helft. Platform over vrouwelijke actoren in de Nederlandse kunstwereld 1780-1980, dat tot doel heeft om de kennis over en zichtbaarheid van vrouwen in de Nederlandse kunstwereld te vergroten. Het project wordt mogelijk gemaakt dankzij ondersteuning van het Bröcker Fonds en de Vereniging Rembrandt, mede dankzij haar Ekkart Fonds.

Louise de Graaff-Bachiene (ca. 1870-1963)

Een van deze vrouwelijke schenkers was Louise de Graaff-Bachiene. Zij schonk meerdere kunstwerken aan het museum, waaronder stillevens van de kunstenaars James Ensor en Henri Matisse, maar bijvoorbeeld ook een groot decoratief schilderij van de Schotse kunstenaar Ethel Walker (afb. 1-2).

Afb. 1. James Ensor, *Nature morte au canard*, 1907 (MK)
Collectie Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.
Schenking J. De Graaff en L. de Graaff-Bachiene. Foto: Bob Goedewagen.

Dankzij contemporaine bronnen was al duidelijk dat het echtpaar samen kunst verzamelde. De precieze bijdrage van De Graaff-Bachiene was echter enigszins onduidelijk, buiten het feit dat zij haar echtgenoot steunde in zijn verzamelpraktijken.

Het komt vaker voor dat het aandeel van gehuwde vrouwen in de collectievorming enigszins onduidelijk is. Dit komt voornamelijk omdat gehuwde vrouwen in Nederland tot 1956 handelingsonbekwaam waren. Belangrijke (financiële) transacties, waaronder kunstaankopen, maar bijvoorbeeld ook schenkingen, werden om deze reden meestal door de man gedaan. Gehuwde vrouwelijke verzamelaars en schenkers van voor 1956 kunnen vanwege hun financiële,

maatschappelijke en wettelijke positie dan ook niet volgens dezelfde maatstaven gemeten worden als hun echtgenoten. In plaats daarvan is het belangrijk om andere manieren te beschouwen waarop vrouwen wél konden bijdragen aan de kunstverzameling, bijvoorbeeld door middel van advies, inspraak of emotioneel of financiële ondersteuning. Op deze manier kan een meer genuanceerd beeld worden geschapen van de manieren waarop deze vrouwen konden bijdragen aan het verzamelen en schenken van kunst.

Jeugd, huwelijk en verzameling

Bachiene werd geboren in Java, Indonesië. Zij vertrok op twaalf- of dertienjarige leeftijd naar Den Haag, zodat zij daar naar de Hogere Burgerschool kon gaan. Na het voltooien van haar middelbaar onderwijs schreef zij zich in bij de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag, waar zij samen met onder meer de kunstenaar en kunstcriticus Henk Bremmer (1871-1956) lessen volgde in het tekenen en schilderen (afb. 3). Via haar klasgenoot Marie de Graaff ontmoette zij de handelscorrespondent Jakob de Graaff (1873-1947). De twee werden verliefd, trouwden en verhuisden omstreeks 1900 samen naar Londen. Daar begonnen zij al snel met het vergaren van kunst. Aanvankelijk kochten zij voornamelijk negentiende-eeuwse kunst, werk van de tweede generatie Haagse School en schilderijen van de Amsterdamse

Afb. 2. Ethel Walker, *Lilith (The Wooing Lilith)*, St 72
Collectie Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.
Bruikleen Stichting Museum Boijmans Van Beuningen. Foto: Studio Tromp

Afb. 3. Onbekend,
Groepsfoto 2e en 3e
studiejaar M.O. Cursus
1890 van de Konink-
lijke Academie van
Beeldende Kunsten
Haags Gemeente-
archief, Den Haag.
Collectie Foto's.
Gemeentearchief
's-Gravenhage.

*De Graaff Bachiene is
de tweede rechts, in
driekwart profiel*

impressionisten. Nadat Jakob de Graaff in Londen kennis maakte met een aantal Vlaamse modernisten omarmde het echtpaar ook het modernisme. Zij kochten schilderijen en beeldhouwwerken van voor de oorlog gevluchte Belgische kunstenaars als Hippolyte Daeye en Gustave van de Woestyne, maar ook van bijvoorbeeld Marc Chagall, Henri Matisse, Amadeo Modigliani en Pablo Picasso.

Het aandeel van De Graaff Bachiene

Dirk Hannema (1895-1984), voormalig directeur van Museum Boijmans Van Beuningen, kende het echtpaar goed. In een catalogus uit 1967 verklaarde hij dat Jakob de Graaff de verzamelaar was, maar voegde daaraan toe dat de collectie 'ook vaak in overleg met haar [Louise de Graaff-Bachiene]' bijeengebracht was. In zijn autobiografie *Flitsen uit mijn leven als verzamelaar en museum-directeur* (1973) benadrukte hij nogmaals dat de collectie in hoofdzaak bijeengebracht was door Jakob de Graaff, wiens liefde voor het verzamelen echter pas begon 'toen hij in Engeland ging wonen en zijn vrouw hem ging steunen'.

Primaire en secundaire bronnen bevestigen dit beeld. De Graaff-Bachiene had tijdens haar opleiding aanzienlijke kunstkennis vergaard, die zij vermoedelijk graag deelde met haar echtgenoot. Daarnaast blijkt uit overgebleven correspondentie dat zij hoogstwaarschijnlijk aanwezig was tijdens aankopen, dat zij zelf af en toe kunst kocht en dat zij goed persoonlijk contact had met meerdere kunstenaars, waaronder enkele van de Vlaamse modernisten.

Schenken

In 1927 schonk het echtpaar hun eerste werk aan Museum Boymans, een bronzen kopje van kunstenaar Rik Wouters. Waarschijnlijk besloten zij het beeldje te schenken vanwege hun kennismaking met Hannema eerder dat jaar. Toen het nieuwe museumgebouw van Museum Boymans heropende in 1935 gaven zij opnieuw een kunstwerk aan het museum.

Het echtpaar had geen kinderen en geen erfgenamen. Volgens Hannema overwogen zij omstreeks 1935 al om de collectie te legateren aan museale instellingen in Nederland en Frankrijk om zo de kunstwerken toch een toekomstige vaste plek te geven. Jakob de Graaff overleed echter voortijdig in 1946 in hun woning in Beausset, Frankrijk. Zo kwam de kunstcollectie in het bezit van De Graaff-Bachiene. Conform de wensen van haar echtgenoot schonk zij tussen 1949 en 1950 negentien werken aan Museum Boymans: dertien schilderijen en zes beeldhouwwerken, waaronder inmiddels beroemde werken zoals Kees van Dongens *Le doigt sur la joue*, de stillevens van James Ensor en Henri Matisse en het schilderij van Ethel Walker. Deze negentien werken bevinden zich nog altijd in de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen. Zo kan een bijzonder deel van de collectie van het echtpaar De Graaff-Bachiene, ruim vijfenzeventig jaar later, nog steeds dagelijks bezocht en bewonderd worden door bezoekers.

DE BIJENKORFSTEEN (1930)

De Bijenkorfsteen van Hendrik van den Eijnde (1930)

Bron: Kim Bouvy – Centrum Beeldende Kunst Rotterdam

Over het kunstwerk

In 2024 werd op de Coolsingel het gerestaureerde beeldhouwwerk, dat De Bijenkorfsteen is gaan heten, onthuld. Hij heeft een prominente plek gekregen bij metrostation Beurs. Tussen 1930 en 1959 sierde het monumentale gevelkunstwerk van zes bij twee meter, gemaakt door de beeldhouwer Hendrik van den Eijnde (1869–1939), de gevel van het voormalige Magazijn de Bijenkorf. Het is ontworpen door architect en stedenbouwkundige Willem Marinus Dudok (1884–1974). De Bijenkorf was destijds een van de grootste en modernste

Afb. 1. Willem Dudok, Magazijn De Bijenkorf, Coolsingel, Rotterdam, 1930; linksonder het uitstekende beeldhouwwerk van Hendrik van den Eijnde. Foto toestand vóór WOII.

warenhuizen van Europa (afb. 1). De Bijenkorf met zijn prachtige architectuur is niet voor de 'gewone

Afb. 2. Restanten Magazijn De Bijenkorf na het bombardement. Foto: 1946. Coll. Stadsarchief Rotterdam.

Afb. 3. De Bijenkorf na het bombardement, oude foto, 1941. Stadsarchief Rotterdam. Foto Otto van Rhijn.

man of vrouw' bedoeld geweest, maar voor de wat elitaire gegoede middenklasse. Het symposiumthema 'Weelde & Weldaad, sociale klasse en nieuwe kunst' was ook hier van toepassing (zie daarover het verslag elders in dit nummer). Tijdens het bombardement op 14 mei 1940 vielen er twaalf bommen op het dak, eentje drong zelfs door tot in de kelder. Een groot deel van het gebouw werd verwoest. Maar, anders dan wat velen denken, was een flink deel heel gebleven. Ook de gevelsteen bleef intact (afb. 2). Die gegoede

klasse moest na het bombardement 'gewoon' in de rij staan (afb. 3).

Om de concurrentie van onder andere de V&D voor te blijven had de Bijenkorf al binnen twee weken na het bombardement een opzet laten maken voor herbouw. Minstens zo belangrijk was het meer dan 1000 man tellende overwegend Joodse personeel aan het werk te houden. Het gehavende gebouw werd door Dudok aangepast en opende in januari 1941 als 'de grootste noodwinkel van Nederland' met slechts een derde van de oorspronkelijke grootte. Tot spijt van Dudok, die de Bijenkorfdirectie tevergeefs zou blijven proberen te overtuigen van volledige nieuwbouw.

Afb. 4a. Hendrik van den Eijnde, voorkant beeldhouwwerk De Bijenkorfsteen, op sokkel van Jan Konings, Coolsingel, 2024. Bew. foto Otto Snoek.

Afb. 4b. idem; achterkant De Bijenkorfsteen. Bew. foto Otto Snoek.

De Bijenkorf zou nog in deze vorm blijven bestaan totdat het nieuwe gebouw, nu naar een ontwerp van de Amerikaanse architect Marcel Breuer, geopend werd in 1957, op een steenworp afstand op dezelfde Coolsingel. De Bijenkorf had zich door de gemeente op de oude plek laten uitkopen om plaats te maken voor de nieuwe metro. Wat weinig mensen dan ook weten, is dat een aantal jaar twee 'Bijenkorven' op de Coolsingel hebben gestaan. In 1960 is uiteindelijk de oude Bijenkorf volledig gesloopt. De gevelsteen van Van den Eijnde, het enige fysieke overblijfsel van Magazijn de Bijenkorf van Dudok, raakt daarna uit het zicht en in de vergetelheid. Pas veertig jaar later wordt het werk 'herontdekt' op het distributieterrein van het warenhuis in Woerden door een medewerker van de Rotterdamse Bijenkorf, tevens lid van het Historisch Genootschap Roterodamum, Aad Schouten. Al die jaren heeft hij samen met het Genootschap zich ingespannen om De Bijenkorfsteen terug te halen naar Rotterdam.

Er volgt een lange terugreis van de steen van ruim twintig jaar, om uiteindelijk zijn plek toch weer terug te veroveren op de Coolsingel. In 2018 besloot de gemeente De Bijenkorfsteen terug te plaatsen op de inmiddels vernieuwde Coolsingel. Het kennis- en documentatiecentrum voor alle openbare kunstwerken in Rotterdam (Beeldende Kunst & Openbare ruimte, BKOR) trad op als adviseur en gaf ontwerper Jan Konings de opdracht om een passende hedendaagse sokkel voor De Bijenkorfsteen te maken. Er werd gezocht naar een geschikte locatie, zo dicht mogelijk bij de originele locatie van de steen, die oorspronkelijk vier meter boven de grond hing. Zijn strakke ontwerp, dat verwijst naar het modernistische warenhuis van Dudok, biedt nu zitplaatsen aan voorbijgangers.

De Bijenkorfsteen had oorspronkelijk als titel De werkende mens. Beeldhouwer Hendrik van den Eijnde heeft afgebeeld hoe de koopwaar destijds van over de hele wereld werd aangevoerd naar de Bijenkorf: per stoomtrein, oceaanstomer en vliegtuig (afb. 4a). Op de andere zijde van de beeldengroep is een stoet ambachtslieden afgebeeld, die worden aangevoerd door een muzikant (afb. 4b). Op de kop van de steen staat in art deco-letters de naam van het warenhuis vermeld (afb. 4c).

Afb. 4c. *idem*; zijkant De Bijenkorfsteen; Bew. foto Otto Snoek.

Over de kunstenaar

Hendrik van den Eijnde is vooral bekend als beeldhouwer van monumenten en gevelversieringen aan gebouwen. Hij gaf leiding aan het atelier waar de beelden werden gemaakt voor het Scheepvaarthuis in Amsterdam uit 1916. Dit atelier, waar ook bekende beeldhouwers als Hildo Krop, Anton Rädecker en Joop van Lunteren werkten, gaf een grote impuls aan de heropleving van de steenbeeldhouwkunst. Ook heeft Van den Eijnde beelden gemaakt voor het voormalige hoofdpостkantoor in Utrecht. Zijn bloeiperiode als beeldhouwer loopt parallel aan die van de Amsterdamse School. Van 1917 tot 1923 was Hendrik van den Eijnde bouwbeeldhouwer bij de Rijksgebouwendienst.

De Bijenkorf heeft nog steeds mythische proporties in het collectieve geheugen van Rotterdam. Het was een soort van gigantische modernistische ufo die destijds neerstreek aan de Coolsingel. De steen brengt door de herinnering aan de Bijenkorf iets van de jaren dertig terug naar Rotterdam.

KUNSTENAARSMONOGRAFIE ANS VAN ZEIJST/ZUSTER THEOFOOR

Anna Maria Elisabeth van Zeijst (Ans/Annie, zuster Theofoor) (Utrecht 1906 – Lage Vuursche 1988), vormgever

Ginger van den Akker MA, is publieksmedewerker bij het Koninklijk Paleis Amsterdam en werkt daarnaast als zelfstandige binnen de kunst en cultuursector, nu voor de Schermer Molens Stichting.

Ans van Zeijst (afb. 1) werd op 28 december 1906 geboren in Utrecht, in een rooms-katholiek gezin met een sterke traditie in zilvervormgeving: haar vader en grootvader waren eigenaar van de bekende juwelierszaak A.J. Cral. Vanaf 1924 volgde zij verschillende kunstopleidingen om met haar eigen vormgevingscarrière van start te gaan: de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam, de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag en de kunstnijverheidsschool Kunstoefening in Arnhem. Op dit laatste instituut werd zij rond 1930 opgemerkt door een van de directeurs van de zilverfabriek Gerritsen & Van Kempen in Zeist, die haar een functie als ontwerper aanbood. Na haar verdiepende opleiding aan de Fachschule für die Edelmetallindustrie in Hanau (Duitsland) werd zij hoofd van de tekenafdeling. Hier ontwierp zij als eerste binnen de fabriek modern bestek en servies in een strakke, geometrische stijl (afb. 2). Deze objecten bevinden zich onder meer in de collecties van het Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam, het Bröhan-Museum in Berlijn en het Nederlands Zilvermuseum in Schoonhoven.

Eind 1933 zegde Van Zeijst haar baan bij de fabriek op om als oblaat – een lekenlid van een reli-

gieuze orde – toe te treden tot de stichting van de Benedictinessen Olivetanen in Priorij Regina Pacis in Schotenhof (België). Na enkele jaren waarin zij vormgevingsopdrachten uitvoerde en tijdelijk werkzaam was voor een architect in Londen via de vestiging van de parochie in Cockfosters (Engeland), verliet zij in 1939 de orde. Voordat zij naar Nederland terugkeerde, behaalde zij haar diploma in publiciteitskunst aan de Antwerpse Vakschool voor Kunstambachten.

In 1940 richtte zij in Utrecht haar eigen communicatie- en adviesbureau op. Ondanks de crisis van de oorlogsjaren kreeg zij talloze opdrachten van zowel seculiere als religieuze opdrachtgevers. Haar talent werd ingezet door grote bedrijven als Philips en de Jaarbeurs, en door prominente figuren uit het vakgebied zoals Gerrit Rietveld. Daarnaast verzorgde zij de grafische vormgeving voor veel organisaties en vakbonden die actief waren binnen de katholieke zuil tijdens de verzuiling na de Tweede Wereldoorlog. Zo werd zij de vaste vormgever voor de Katholieke Arbeiders Beweging. Een voorbeeld hiervan is een diploma dat deel uitmaakt van de collectie van het Drents Museum in Assen (afb. 3). Van Zeijst onderscheidde zich als dé vormgever van de naoorlogse katholieke wederopbouw in Nederland.

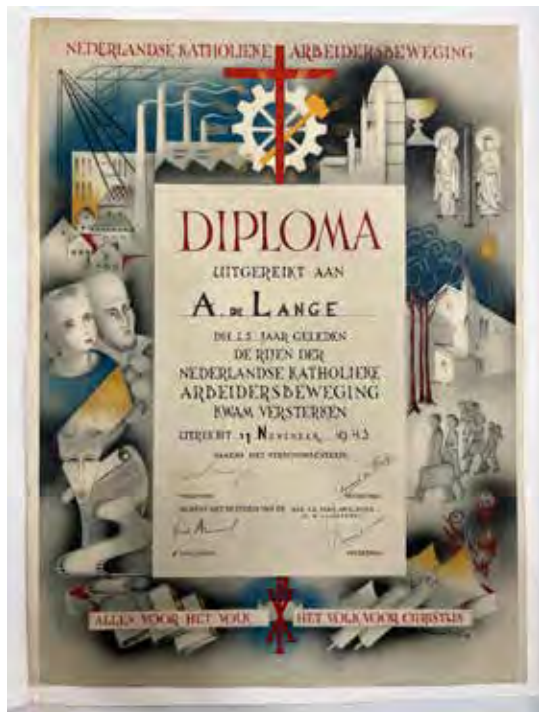
In deze periode was zij lid van het Utrechtse genootschap Kunstliefde en participeerde zij in hundertoonstellingen, onder andere in 1946, 1947,

Afb. 1. Ans van Zeijst/zuster Theofoor, in het door haarzelf ontworpen kloosterhabijt. Archief Ans van Zeijst, Katholiek Documentatie Centrum, Nijmegen. Foto: Ad Kon.

Afb. 2. Ans van Zeijst, aspergeschep, Gerritsen & Van Kempen, zilver, circa 1930-1933 (ontwerp), 1948 (productie). Nederlands Zilvermuseum, Schoonhoven. Foto: Rob Glastra.

Afb. 3. Ans van Zeijst, diploma ontworpen voor de Nederlandse Katholieke Arbeidersbeweging, boekdruk, 1946. Drents Museum, Assen.

1948, 1950 en 1951. Al eerder, in 1941, nam Van Zeijst deel aan een tentoonstelling over hedendaagse religieuze kunst in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Als vormgever zocht zij zelf zelden de publiciteit, waardoor haar werk destijds niet vaak in andere tentoonstellingen was te zien. In 1975 werd haar zilverwerk voor Gerritsen & Van Kempen wel opgenomen in de reizende tentoonstelling *Mensen en zilver* in Museum Boijmans Van Beuningen en de Zonnehof in Amersfoort.

In 1952 besloot Van Zeijst haar eigen bedrijf op te geven en trad zij als zuster Theofoor in bij het klooster St. Jozef in Maarssen. Dit gebeurde nadat zij de wervingsfolder had ontworpen voor deze contemplatieve orde van de Monialen Augustinessen. Na een jaar kreeg zij van de prioress toestemming om haar talenten als ontwerper in te zetten, vermoedelijk om het klooster van inkomsten te voorzien. Zij gaf haar persoonlijk signatuur op en ondertekende haar werk voortaan met 'Mon.Aug.'; de afkorting van de kloosterorde.

Zij ontwierp uitsluitend voor religieuze opdrachtgevers en in uiteenlopende disciplines: van textiel en grafische vormgeving tot meubelvormgeving, keramiek en zilver. Voor de nieuwe priorij van de orde, Gods Werkhof, ontwierp zij het gehele interieur, waaronder de kloosterkruk die later werd geschonken aan het Centraal Museum (afb. 4). De ontwerpen werden met hulp van de andere zusters uitgevoerd en de producten ontwikkelden zich tot de belangrijkste bron van inkomsten voor het klooster.

Rond 1980 kwam haar creatieve werk tot stilstand vanwege de achteruitgang van haar fysieke en mentale gezondheid. Na haar overlijden op 16 februari 1988 werd haar atelier intact gelaten, tot de zusters het klooster in 1996 moesten verlaten. Haar persoonlijke archief wordt tegenwoordig bewaard in het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen.

Literatuurlijst:

Graas, Tim, 'Kunstenaresen binnen de kloostermuren: schilderende, beeldhouwende en vormgevende zusters in Nederland', in: Joep van Gennip, en anderen, *Creatie en recreatie: cultuur en ontspanning in het kloosterleven*, Hilversum 2014, pp. 69-112.

Rhoen, R.P.M., 'Ans van Zeijst, Toos den Hartoog-Muijsert, Cor Stramrood-Aalten: Portretten van markante vrouwen op de zilverfabriek Gerritsen & Van Kempen', *Zilverkamer Zeist*, Online 2020.

Staal, Casper, 'Ans van Zeijst – Zuster Theofoor. Een Utrechtse kunstenaarsarchief', *Nobel Magazine. Beeldende kunst in Utrecht vanaf 1900*, Vianen 3 (2006) 2, pp. 3-6.

Afb. 4. Zuster Theofoor, kloosterkruk ontworpen voor Priorij Gods Werkhof, gelakt limbahout, ca. 1960. Centraal Museum, Utrecht.

In Kunst bij huis vertelt een van onze leden over een geliefd kunstvoorwerp met een verhaal. Heeft u ook zo'n geliefd kunstobject? Uw bijdrage is welkom! Deze keer over de ramen van een art-nouveauihuis in Middelburg.

GLAS-IN-LOODRAMEN VAN GERRIT DAVID LABOTS

Wim Kuijpers

Middelburg staat niet bepaald bekend om zijn gebouwen in Jugendstil of art-nouveaustijl. Maar toch vonden wij daar in 2021 een art-nouveauihuis zoals wij vele jaren hadden gezocht.

Het huis, Koepoortstraat 4, is in 1908 gebouwd door Adrianus ('Aad') Overeijnder. Aad was de vijf jaar jongere broer van de architect Willem Overeijnder (over Willem: Han Timmer, De Roos & Overeijnder (1895-1942). Een Rotterdams architectenbureau: bouwen voor havenbaronnen en arbeiders (Hilversum: Verloren; 2022)). Hij had, anders dan Willem, het vak enkel in de praktijk geleerd als

Afb. 2. Daklicht in de traphal.

Afb. 1. Ramen rondom de voordeur.

bouwopzichter voor het bureau van zijn broer. Vermoedelijk is Aad ook via Willem bij de Rotterdamse glaskunstenaar Gerrit David Labots (Rotterdam, 1869-1959) gekomen voor enkele bijzondere glas-in-loodramen in ons huis: de ramen rond de voordeur (afb. 1) en het daklicht in de traphal (afb. 2). Labots had namelijk in 1905 voor Willem het glas in lood verzorgd bij diens verbouwing van café-restaurant Zomerlust in Rotterdam. Dat Labots de maker is van onze ramen blijkt uit de signatuur: 'G.D. Labots Glasschilder Rotterdam' (afb. 4).

Labots had een opmerkelijke carrière. Opgeleid als kunstschilder aan de Rotterdamse Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen vestigde hij zich in 1892 ook als kunstschilder in die stad. Nog datzelfde jaar nam hij al deel aan de Tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters in Amsterdam met het werk *Water-ranonkels*. Het zal misschien de roep van de moderne tijd zijn geweest dat hij in 1894 het vak

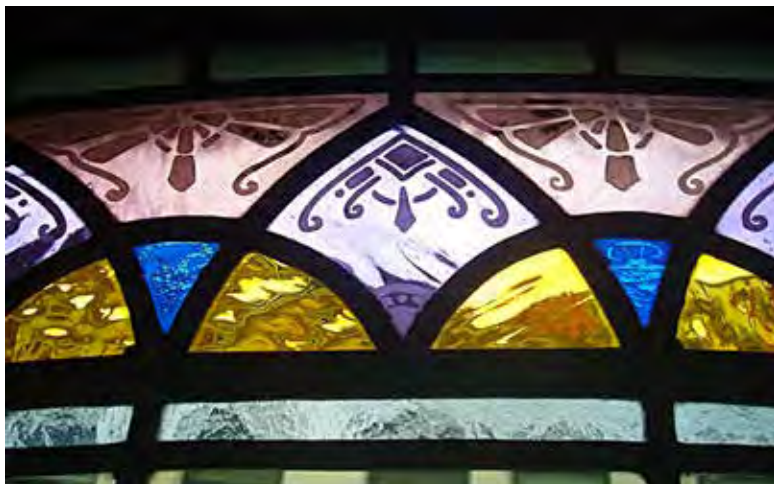
van kunstschilder inwisselde voor dat van fotograaf. Daarbij associeerde hij zich met C.W. Theunisse onder de naam 'Theunisse en Labots voorheen Ed Rademacher'; ze stelden regelmatig veel geprezen foto's tentoon.

Lang duurde dit echter niet. In 1896 eindigde de vennootschap met Theunisse, die onder de bestaande naam mocht voortgaan. Labots ging een vennootschap aan met Jacobus Willem Le Nobel 'tot het uitoefenen van het vak van Teekenaar en Glasetser': 'Le Nobel & Labots. Inrichting voor het etsen op spiegel-, venster glas en gekleurd glas'. Het lijkt er op dat de jaren samen met Le Nobel Labots' hoogtepunt zijn geweest in de glaskunst. Ze werden gezamenlijk lid van 't Binnenhuis, lieten fraai briefpapier maken door Mathieu Lauweriks, adverteerden veelvuldig, wierven personeel en openden naast Rotterdam een tweede vestiging in Amsterdam, waar Le Nobel ging werken. De samenwerking zou tenminste tot 1906 lopen. Maar in 1903 gingen Le Nobel en Labots al uit elkaar. Beide mannen zetten hun vak als glaskunstenaar zelfstandig voort. Le Nobel zou daarin enige beroemdheid krijgen, Labots niet. Al is hij de eerste pakweg vijf jaren na hun uiteengaan ook nog goed gevaren.

Waar het Labots aan schortte valt moeilijk te zeggen. In 1918 gaf hij de glaskunst op en keerde hij terug naar de schilderkunst. En daar slaagde hij wél. Dat wil zeggen, in de jaren '30 en, vooral, eind jaren '40 en '50 exposeerde hij veelvuldig en bij zijn overlijden werd hij alom geroemd. Overigens ook om zijn sociale en menselijke kwaliteiten. Nadien is hij vergeten.

Tegenstelling

Zijn glas-in-loodramen in ons huis zijn subtiel, smaakvol en kenmerkend voor de art nouveau. Aan weerszijden van de voordeur een gestileerde blauwe bloem en boven de voordeur gestileerde nachtvlinders die door opkomende zonnen worden verdreven (afb. 3). Het daklicht bovenin de

Afb. 3. Gestileerde nachtvlinders in raam boven voordeur.

traphal vertoont zeer kleurige siermotieven. Labots' schilderijen daarentegen zijn vooral bloemstillevens: vlak van kleur, volledig figuratief en conventioneel, op het oppervlakkige af. De beide kunstuitingen zijn moeilijk met elkaar te rijmen. Van Labots' 'schildertijd' bestaat een klein archief, al bevat dat weinig persoonlijks. Van zijn 'glaskunsttijd' moet men de sporen uit het verleden bij elkaar sprokkelen; een archief ontbreekt. Helaas is er als gevolg van de verwoesting van Middelburg in mei 1940 over het huis evenmin documentatie overgeleverd. Zo kan het ook dat onze glas-in-loodramen enkel door Labots zijn uitgevoerd en hun ontwerp van Aad Overeijnder stamt. Die tekende waarschijnlijk ook voor de overige interieurdecoraties, die erg mooi met het glas in lood harmoniëren; vaag te zien op afb. 1. We zitten wel met veel raadsels. Maar toch vooral met veel schoonheid.

Afb. 4. Signering 'G.D. Labots. Glasschilder Rotterdam'.

UITGELICHT: STEDELIJK MUSEUM ALKMAAR

In Uitgelicht wordt een museum in de schijnwerpers gezet. Deze keer belicht Marjan van Heteren, conservator van Stedelijk Museum Alkmaar, de vaste presentatie van kunstenaars van de Bergense School. In het museum, dat dit jaar haar 150-jarig bestaan viert, zijn ook vaak tentoonstellingen te zien die de Bergense School in bredere context plaatsen. Zo is er vanaf april 2026 een tentoonstelling die de innige vriendschap tussen Leo Gestel en Gustave De Smet belicht en die laat zien hoe beide kunstenaars elkaar inspireerden.

Marjan van Heteren

De Bergense School – Stevige penseelstreken en sterke contrasten

Wie de bovenzaal van Stedelijk Museum Alkmaar ingaat, stapt een wereld binnen van verzadigde kleuren, krachtige penseelstreken en expressieve, licht kubistische vormen. De vaste tentoonstelling over de Bergense School toont hoe enkele jonge Amsterdamse kunstenaars in de jaren voorgaand

Afb. 1. Matthieu Wiegman (1886-1971), *Keukenstillevens met gele kan*, 1916, olieverf op doek, 130,5 x 115,5 cm. Stedelijk Museum Alkmaar.

aan de Eerste Wereldoorlog het Noord-Hollandse dorp ontdekten en --in de woorden van Matthieu Wiegman-- 'als vogels in Bergen neerstreken' (afb. 1). Al binnen enkele jaren werden zij door een Duitse kunsthistoricus gezien als 'Bergense Gruppe' vanwege de stijlovereenkomsten in hun werk. Daarna raakte de term Bergense School snel ingeburgerd.

Uitgestrekte polders onder grootse wolkenluchten

De jonge kunstenaars werden tot Bergen aangetrokken door het afwisselende, ongerepte landschap van het kustdorp: de uitgestrekte polders onder de grootse wolkenluchten, de bossen, de duinruggen en de zee. Aan een vriend schreef Gerrit Willem van Blaaderen: 'We hebben een beroerd klimaat, [maar] er is een rust in deze landen die je nergens hebt. Als je zoo op het dijkje loopt, kun je zoo heerlijk rondzien.' (afb. 2). In Bergen was er behalve het landschap ook nog een andere bindende factor: de verzamelaar Piet Boendermaker. Deze Amsterdamse makelaarszoon werd de belangrijkste mecenas van de kunstenaars in Bergen. Hij werd ook wel de sociale en economische spil van de groep genoemd, omdat hij kunstwerken met tientallen tegelijk aankocht. Op advies van zijn vrouw Marie werd besloten de kunstenaars in maandelijkse termijnen te betalen, waardoor zij zich verzekerd wisten van een basisinkomen.

Eerste expressionisten van Nederland

Tot de belangrijkste kunstenaars van de Bergense School behoren Leo Gestel, Arnout Colnot, Gerrit Willem van Blaaderen, de broers Piet en Matthieu Wiegman, Frans Huysmans (afb. 3), Else Berg en Mommie Schwarz en Dirk Filarski (afb. 4). Daarnaast speelden de Fransman Henri Le Fauconnier en Piet van Wijngaardt een belangrijke rol. Le Fauconnier, die aanvankelijk vooral als kubist internationaal bekendheid genoot, ontwikkelde zich tot expressionist en zette zijn gedachten op papier. Van Wijngaardt volgde met een manifestachtige tekst 'De nieuwe schilderkunst', waarin hij schreef dat het de hoogste tijd was voor kunstenaars om hun gevoelens uit te drukken. Daarmee

Afb. 2. Gerrit Willem van Blaaderen (1873-1935), *La Casa Nera*, ca. 1924, olieverf op doek, 121 x 121 cm. Stedelijk Museum Alkmaar, verworven met steun van de Kring Bergense School.

temporaire film uit Bergen en laat zien hoe de kunstenaars zich ontwikkelden onder invloed van het luminisme en kubisme tot expressionisme. De opstelling is levendig en regelmatig worden werken gewisseld met stukken uit het depot of met nieuwe aanwinsten, waardoor het beeld van de Bergense School voortdurend in beweging blijft. Bewonder de Bergense School in het Stedelijk Museum Alkmaar en ontdek hoe een klein dorp de bakermat werd van een grootse kunststroming!

werden de kunstenaars van de Bergense School de eerste expressionisten van Nederland.

Hoogtepunten

De vaste tentoonstelling toont hoogtepunten uit de oeuvres van de kunstenaars van de Bergense School. De collectie van Stedelijk Museum Alkmaar is bovendien aangevuld met bijzondere bruiklenen uit museale en particuliere verzamelingen. De tentoonstelling start met een con-

Afb. 3 Frans Huysmans (1885-1954), *Boerendans, de wals*, 1914, olieverf op doek, 150 x 180 cm. Stedelijk Museum Alkmaar.

Afb. 4. Dirk Filarski (1885-1964), *Stilleven met aronskelken*, olieverf op doek, 100 x 75 cm. Stedelijk Museum Alkmaar.

BOEKBESPREKING INTERIEURSCHILDERKUNST VAN FORMAAT

Interieurschilderkunst van formaat. Nederlandse decoratieve schilderijen 1840-1940, door Hans F. van Herwijnen

**Waanders uitgevers, Zwolle, 2025, 143 pag.,
geïll. paperback, € 29,95
ISBN 9789462626331**

Lieske Tibbe

'... Het is toch nooit te ontkennen, dat de muurschildering [...] de grootste opgave der schilderkunst is. De eischen waaraan zij moet voldoen zijn velerlei [...]. Zij is dadelijk blijvend; dadelijk moet zij dingen dus van algemeenen aard weergeven. Zij moet diepzinnig zijn en gemakkelijk te overzien als bouw, in haar ordonnantieën (haar diepzinnigheid moet eenvoudig worden zonder aan diepte daarom te verliezen!); zij moet [...] haar schoonheid stellen op het rythme van 't gebouw dat zij dient. Zij moet [...] het vlak niet zijn karakter ontnemen. Zij moet statig zijn, en levend: breed, maar niet leeg: zij is van een tijd of een stijl, maar zij moet anderzijds weer zoo tijdeloos mogelijk zijn wat de ideeën of gevoelens aangaat'

Deze plechtstatig geformuleerde voorschriften voor de wandschilderkunst stammen uit het boekje Muurschilderingen door Albert Plasschaert uit de serie De toegepaste kunsten in Nederland

Afb. 1. kافت met gedeelte van de 'Vlindergalerij' in Theater Tuschinski, Amsterdam, door P. den Besten, 1921.

(1926), een gezaghebbende serie waarin normatieve oordelen niet geschuwd werden. Het valt te betwijfelen of veel van de in Interieurschilderkunst van formaat genoemde en afgebeelde interieurdecoraties aan Plasschaerts strenge norm zouden voldoen, vooral wat de inhoud, maar ook wat de stijl betreft. Een groot deel van de gekozen voorbeelden laat een historiserende, frivole stijl zien met luchtige onderwerpen of niet al te zwaarwichtige allegorische thema's. Beide zaken werden verfoeid in de kunstwereld omstreeks 1925. Interieurschilderkunst van formaat (afb.1) beoogt een overzicht te geven van wat zich zoal voordeed in een eeuw interieurschilderkunst, in particuliere en openbare bouw. Aan een dergelijk overzicht was behoefte. Wandschilderkunst mocht dan wel 'de grootste opgave der schilderkunst' gevonden

Afb. 2. A. Salm en medewerkers, behangselschildering met florale motieven en schijnarchitectuur in het trappenhuis van voormalig woonhuis Herengracht 380-382, Amsterdam, ca. 1889, p. 64, afb. 76.

worden, in kunsthistorische overzichtswerken over de 19de en 20ste eeuw komt zij weinig aan bod. Auteur Van Herwijnen wijt dit aan de invloed van het functionalisme en de Nieuwe Zakelijkheid in architectuur en interieur. Mij lijkt het dat het meer gezocht moet worden in opvattingen over het genie of het temperament van de kunstenaar, die deze in de vrije schilderkunst ofwel het 'ezel-schilderij' bij uitstek kon botvieren. En verder aan het l'art pour l'art-ideaal, dat juist in de periode 1840-1940 steeds meer domineerde. Dit overzicht van decoratieve schilderkunst heeft totaal geen boodschap aan l'art pour l'art, al kan men ook weer niet zeggen dat de auteur zich veel heeft bekommerd om eventueel maatschappelijk engagement van de betreffende kunstenaars; iets meer over de zakelijke achtergronden van opkomst en neergang van de interieurschilderkunst.

Het boek is onderverdeeld in drie hoofdstukken. Het eerste deel, 'De wederopleving van de interieurschilderkunst in Nederland', behandelt eigenlijk de voorwaarden die die wederopleving mogelijk maakten: het soort te decoreren gebouwen (afhankelijk van de welvaartsgroei in Nederland); de vereiste vaardigheden (kennis van het

perspectief en van imitatie van representatieve wandbekleding); scholingsmogelijkheden voor de decoratieschilder en onderwijsmateriaal; de relatie met architecten en meubelfabrikanten, en voorbeeldboeken en tijdschriften. Van die voorbeeldboeken waren er heel veel, zoals onder andere te lezen is in *De Leer van het Ornament*. Versieren volgens voorschrift 1850-1930 door Mienke Simon Thomas (1996). Van Herwijnen noemt er enkele uit die grote hoeveelheid; zo te zien gaat het meestal om boeken over het ornament, zoals de bekende *Grammar of Ornament* van Owen Jones (1856), of het kostbare plaatwerk van Auguste Racinet, *L'Ornement polychrome* (1869-'73). Hij gaat niet in op wat diverse auteurs te vertellen hadden over verantwoorde toepassing van het ornament, of over de decoratie van een vertrek in het algemeen; *The Grammar of Ornament* bijvoorbeeld begint met 37 strenge 'propositions'. Lang niet alle auteurs van dergelijke boeken, ook in de 19de eeuw al niet, waren voorstander van figuratieve, illusionistische voorstellingen op wanden en plafonds en/of van imitatie hout- of marmerbeschilderingen. Daar zijn er in dit boek toch heel wat van te zien, en het is jammer dat de auteur niet ingaat op interieurvoorschriften en eventuele discussies daarover.

Afb. 3. C. Lebeau en W. Cordel, wandschildering 'Het levensmysterie' in de Trouwzaal 1e Klasse van het voormalige Amsterdamse Stadhuis (thans Hotel The Grand), 1926, p. 133, afb. 164.

Afb. 4. J. Gidding, Plafondschildering in de benedenfoyer van de grote hal van Theater Tuschinski, Amsterdam, 1921, p. 113, afb. 142.

Het tweede hoofdstuk heeft interieurschilderingen in particuliere woonhuizen tot thema, en juist daar lijkt het te wemelen van rondvliegende putti, geschilderde marmerdecoraties, weidse landschappen en frivole ornamenten (afb. 2). Hoogtepunt van dit alles is wel de grootse beschrijving van het trappenhuis in Paleis Het Loo, met exotische figuren leunend over illusionistische balustrades (oorspronkelijk laat 17de-eeuws, gereconstrueerd ca. 1900). Naast Het Loo zijn sommige van die interieurs thans ook in een museale setting te bezichtigen: kasteel Keukenhof, Museum Willet-Holthuysen, Museum Paul Tétar van Elven, Museum Huis van Gijn en Museum Bisdome van Vliet. En voor trouwe deelnemers aan de VVNK-excursies zijn er de Villa Rams Woerthe en het Jachtslot Mookerheide. Met deze laatste twee voorbeelden zijn we aangeland in de periode van de Nieuwe Kunst.

Uit die periode stamt ook het merendeel van de voorbeelden in hoofdstuk III, 'Decoratieve schilderkunst in openbare gebouwen'. Deze sector lijkt vooral het terrein te zijn geweest van oorspronkelijk tot kunstenaar opgeleide muurschilders, al was er geen absolute scheiding: Georg Sturm, uitvoerder van het zeer gestileerde en inhoudelijk verheven decoratieprogramma van het Rijksmuseum, leverde omstreeks 1900 ook bijdragen aan

het platenboek *Dekorative Vorbilder*, met vrolijke onderwerpen in een variatie aan stijlen (een voorbeeld staat bij hoofdstuk I afgebeeld). Vanwege ruimtegebrek, en omdat een aantal 'canonieke' ensembles 'elders' (niet aangegeven wordt waar) al uitvoerig besproken zou zijn, heeft de auteur een eigen selectie gemaakt die nogal willekeurig aandoet. Zo is het bijvoorbeeld niet te begrijpen waarom er geen aandacht is besteed aan de schildering 'De Processie van het Heilig Sacrament van Mirakel' voor de Begijnhofkerk in Amsterdam door Antoon Derkinderen (1889). Deze schildering, met alle discussies en theoretische verhandelingen eromheen, heeft de impuls gegeven tot de beweging van de 'Gemeenschapskunst', een belangrijke school binnen de (wand)schilderkunst. Het boven weergegeven citaat van Plasschaert (en zijn hele boek) is nog geheel in de geest daarvan. Van Derkinderen wordt een klein fragment van een latere schildering getoond, zonder toelichting; van andere voortrekkers van de Gemeenschapskunst, Roland Holst en Berlage, zijn er voorbeelden bij andere hoofdstukken onder een andere noemer. Helemaal aan het eind van het boek komen we Chris Lebeau tegen als gemeenschapskunstenaar, maar hij zou te elitair, want symbolisch, bezig zijn geweest (de stroming was een uitloper van het symbolisme) (afb. 3). Verder komt een kleine selectie aan kersschilderingen aan bod (die inderdaad 'elders' uitvoerig en diepgravend behandeld zijn in *De genade van de steiger* (2013) van Bernadette van Hellenberg Hubar) en meer wereldse interieurs van schouwburgen, bioscopen (Tuschinski krijgt veel aandacht) en overheidsgebouwen (afb. 4 en 5). Onder de laatste ook het voor VVNK-leden vertrouwde Gouvernementsgebouw in Assen, thans het Drents Museum.

De auteur laat in zijn nawoord de ervaring van de decoratieve interieurschilderkunst weer eindigen in de jaren 1930. Buiten het scala aan decoratieve schilderingen vallen voor hem kennelijk de experimenten van De Stijl, zoals de Aubette van Theo van Doesburg (1926), de interieurs van Vilmos Huszár en de ateliers van Mondriaan. Het is waar, deze zaken bestaan niet meer of bevinden zich deels in het buitenland, en bovendien gooiden deze kunstenaars alle principes over interieurdecoratie op z'n kop, want ze wilden juist wanden en ruimtes doorbreken. Maar er was toch ook nog werk van minder ver gaande moderne kunste-

naars als Willem Arondéus en Peter Alma. En bovendien werd de decoratieve schilderkunst wel degelijk in ere gehouden doordat Roland Holst de positie van directeur van de Rijksacademie in Amsterdam wist te verwerven en daar een afdeling 'Monumentale Kunst' heeft opgericht. Na de Tweede Wereldoorlog kon de daar opgeleide generatie kunstenaars aantreden: in de wederopbouwfase maakte architectuurgebonden kunst, waaronder de wandschilderkunst, een nieuwe bloeitijd door, zij het met gebruikmaking van andere materialen en stijlvormen.

De opdeling in hoofdstukken over 'woonhuizen' en 'openbare gebouwen' heeft als gevolg dat er

geen ontwikkeling van wandschilderstijlen, of een tegenstelling, of naast elkaar bestaan van elkaar concurrerende stijlen en theorieën zichtbaar wordt. Mede door het ontbreken van een goede literatuurlijst wordt er zo geen echt 'overzicht' opgebouwd; jammer. Het boek moet het vooral hebben van de illustraties, en die zijn prachtig.

Afb. 5. P.J.H. Cuypers, G.H. Heinen en E. Bokhorst, fragment van de beschildering van de Koninklijke Wachtkamer van het Centraal Station Amsterdam, 1888-'91, p. 29, afb. 22.

BOEKBESPREKING NIET VOOR DE EEUWIGHEID GEBOUWD

Niet voor de eeuwigheid gebouwd –
Gesloopte iconen in Den Haag, onder
redactie van Henk Grootveld e.a. en 25
auteurs

Uitgave: Geschiedkundige Vereniging Die
Haghe – Vrienden van het Haags Histo-
risch Museum i.s.m. Uitgeverij De Nieuwe
Haagsche, 216 blz., rijk geïllustreerd, met
uitneembare wandelkaart, € 24,95
ISBN 9789460101151

Eddy Engelsman

Vijf jaar geleden kwam Die Haghe al met de publicatie met de veelzeggende titel Van de kaart geveegd, over wat in Den Haag verdween door de aanleg van de Atlantikwall 1942-1944. Nu weer een boek over gesloopte gebouwen in Den Haag. Het liep in de tweede helft van de vorige eeuw flink de spuigaten uit. Voor velen vertrouwde iconische gebouwen als villa's, kerken, kazernes, theaters, scholen, klinieken, zwembaden en fabrieken vielen onder de sloopkogel. Soms waren die gebouwen vervallen, deden geen dienst meer, moesten echt weg, of waren minder iconisch. Maar ze vielen ook nogal eens ten prooi aan nietsontziende project-

ontwikkelaars als Zwolsman, speculanten en door-
geschoten vernieuwingsdrang van de sloopgrage
gemeente. Ze maakten plaats voor fantasieloze
postmoderne kantoren of woonblokken.

*Afb. 1: Hendrik Jacob Dammerman jr., drievoudige villa, hoek
(nu) Rooseveltplantsoen 4/Johan van Oldebarneveltlaan
1 en 3, 1901, gesloopt in 1982. Prentbriefkaart H.M. Becht,
's-Gravenhage, 1903.*

De grote vraag is of dat allemaal nodig was, want in het boek staat dat er meer is gesloopt dan bijvoorbeeld in Amsterdam. Anno nu zou zijn gepoogd ze een andere bestemming te geven en te renoveren. Er was ook verzet, zoals van de actiegroep van architecten: 'Dooievaar'. Soms met succes, maar vaak ook niet. Ongeveer de complete oude badplaats Scheveningen is tegen de grond gegaan en verworden tot een steenwoestijn met flatgebouwen, zonder enig plan of samenhang.

Ook voor niet-Hagenaars die Scheveningen nog van vroeger kennen, van Café-restaurant Seinpost, het Palace hotel, het Grand Hotel of van de Houtrusthallen, is dit boek dus een feest der herkenning - al is 'feest' een wat wrange benaming. Seinpost (1886) van Herman Wesstra was niet alleen een hotel-restaurant met een overluifeld terras voor 3000 mensen, maar had ook een zaal met 2000 zitplaatsen voor variété-theater en café-chantant. Auteur Herman Rosenberg daarover: als het in 1976 niet was gesloopt, zou het nu het 'mooiste grand-café van Hollands schone kust' zijn geweest (zie de veelzeggende foto van de sloop op de boekomslag).

Afb. 2. Jan Wils, Verzekeringsmaatschappij OLVEH, Kortenaerkade 3, 1932, gesloopt in 1969; bouwbeeldhouwwerk Hendrik van den Eijnde. Foto DSO, 1949.

Aan een beperkt deel van de Scheveningseweg verdwenen maar liefst 14 (Jugendstil) villa's en in het boek staat treffend beschreven hoe ook de stad Den Haag zelf niet ontkwam aan de sloopwoede. Voorbeelden zijn het OLVEH-gebouw van Jan Wils (1891-1972), bestaande uit lichtgele bakstenen en een mijlpaal in de geometrische architectuur van de Nieuwe Haagse School (afb. 2). Ook de villa van Hendrik Jacob Dammerman (1873-1922) ontsprong de dans niet. Het was 'de natuurlijke toegangspoort tot de enige aaneengesloten Art-Nouveau-wijk van het land', aldus Marc Chavannes in 1981 (afb. 1). Er staan nu twee grote kantoorpanden.

Van 45 verdwenen gebouwen en van wat er voor in de plaats is gekomen staan fraaie afbeeldingen in het boek met interessante achtergrondverhalen over de generaties Hagenaars die er woonden, werkten, winkelden, hun geloof beleden of plezier maakten.

NIEUWE UITGAVEN

Bij een groot aantal tentoonstellingen is een publicatie verschenen. Deze publicaties zijn door- gaans in de Tentoonstellingsagenda vermeld, maar zie ook hierna in de Nieuwe uitgaven

Het nieuwe bouwen - de tijd van experimenten 1910-1940, door Paul van Schaik

WBOOKS, 256 blz., 606 afb., gebonden, € 39,95

ISBN 9789462587335

Afb. 1. Jan Duiker, *Openluchtschool voor het gezonde kind*, Cliostraat 38-40, Amsterdam, 1930.

Honderd jaar geleden was een generatie jonge architecten op zoek naar een nieuwe architectuur: functioneel, hygiënisch en betaalbaar: onder anderen Jan Duiker (afb. 1), J.J.P. (Ko) Oud (afb. 2), Cornelis van Eesteren, Bernard Bijvoet, Gerrit Rietveld, Mart Stam en Leen van der Vlugt. Ze vormden de beweging het nieuwe bouwen of de nieuwe zakelijkheid, en experimenteerden met nieuwe materialen als glas, blank staal en beton, en met nieuwe vormen en kleuren, geïnspireerd op De Stijl. Een kleine beweging, maar internationaal georganiseerd. Zo werkten in Duitsland Walter Gropius en Ludwig Mies van der Rohe en in Frankrijk Le Corbusier. Stedenbouw was een

Afb. 2. J.J.P. Oud, *Woonblok 2e Scheepvaartstraat 91-133, Hoek van Holland, 1927.*

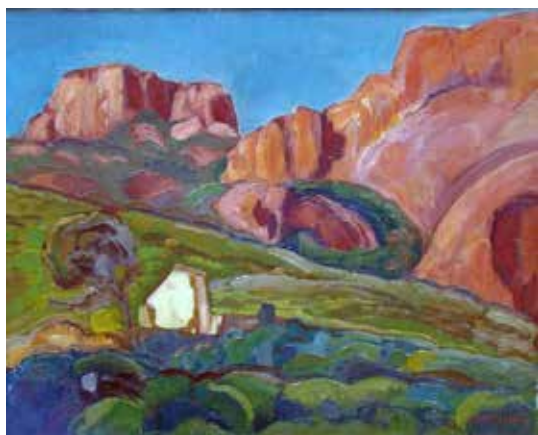
onderdeel van hun missie en ze ontwierpen ook interieurs met meubels. Hun gebouwen waren experimenteel en provocatief. Daarom kreeg het nieuwe bouwen aanvankelijk veel kritiek. Des- ondanks hebben ze voor vernieuwingen en een nieuwe esthetiek in architectuur en vormgeving gezorgd. In de jaren vijftig brak het nieuwe bouwen door met 'licht, lucht en ruimte'.

Over de top! Dirk Filarski, door Antoon Erftemeijer, Eliane Odding

Waanders Uitgevers, 96 blz., paperback, € 25,95

ISBN 9789462626577

Dirk Filarski (1885-1964) was schilder van de Bergense School. Vanaf 1907 behoorde Filarski tot

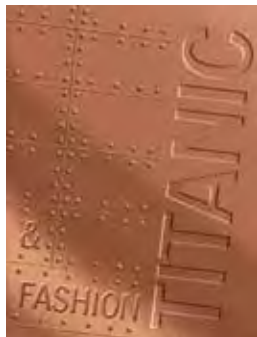
Dirk Filarski, Antheor, 1925, olieverf op doek. Museum Krantenburgh, Bergen.

de luministen, die in navolging van de Impressionisten in lichte kleuren schilderden. Onder anderen Mondriaan, Sluijters en Gestel maakten landschappelijke taferelen. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in Museum Kranenburg, Bergen. Zie ook de Tentoonstellingsagenda.

Titanic & Fashion – The last dance, door Madelief Hohé e.a.

Waanders Uitgevers, 160 blz., paperback, € 24,95
ISBN 9789462626416

De mode uit de tijd van het legendarische schip de Titanic (1912) is baanbrekend

Liberty & Co, Reformjurk van lila en roze zijde, gekocht bij Metz & Co in Amsterdam, ca. 1905-1915. Kunstmuseum Den Haag.

geweest. Titanic & Fashion brengt de iconische kostuums uit de film Titanic samen met de historische mode uit de jaren 1910. Parijse mode van de upper class, maar ook de kleding van de tweede of derde klasse en van het personeel. Zelfs kleding van destijds, van vrouwen die zich uit het korset hebben bevrijd: de reformjurk ontbreekt niet. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in Kunstmuseum Den Haag. Zie ook de Tentoonstellingsagenda.

Utrecht & De Gruyter – Neerlands' kleurrijkste & grootste grutter, door Peter Sprangers

Digitale uitgave Peter Sprangers, 99 blz.

Dit digitale boek is belangeloos door Peter Sprangers ter beschikking gesteld en is te downloaden

(Afb.1). Bouwkundig tekenaar A. Dirks Rzn, (gevel) Twijnstraat 69, Utrecht, gemeentelijk monument, 1900.

op onze VVVK-website: vvvk.nl. Zie daar op de home-pagina het nieuwsbericht.

Aan het begin van de vorige eeuw werden in ons land 225 kruidenierswinkels van De Gruyter gebouwd. Vanaf 1915 door huisarchitect Willem Gerhardus Welsing, in de stijl van de art nouveau en nieuwe zakelijkheid, en vanaf 1928 door Teunis P. Wilschut in een zakelijke stijl. In het boek staan vele voormalige winkels (inclusief adressen) met interieurs (vooral in Utrecht), en reclame-uitingen. Bijzonder zijn de handbeschilderde tegeltableaus. Een dure grap, maar het straalde luxe uit met

Afb. 2. Hermanus Oostveen, muurschildering tegeltableau, Bemuurde Weerd OZ 3, Utrecht, uitv. Fayence- en Tegelfabriek Holland, gemeentelijk monument, 1911.

afbeeldingen over herkomst, productie en gebruik van de waren die verkocht werden: koffie, thee, grutten, meel enzovoort. Op grotere tableaux stonden vaak vrouwfiguren. Tot 1917 werden ze gemaakt door de Fayence- en Tegelfabriek Holland in Utrecht, later door de Plateelbakkerij Zuid-Holland in Gouda (ontw. Amp Smit). De Porcelylene Fles in Delft leverde vooral de bouwkeramiek voor de voorgevels. De meeste De Gruyter-winkels zijn verdwenen of onzichtbaar gemaakt door betimmeringen. Aan de Beeklaan 303 in Den Haag staat nog een winkel met een complete buiten- en binnenkant. Het meest uitgesproken 'erfstuk' staat in Utrecht (afb. 1).

Dit is Edith van Leckwyck, door Karlijn de Jong
Waanders Uitgevers, 114 blz., rijk geïllustreerd, gebonden,
€ 29,95

ISBN 9789462626546

De Belgische kunstenares Edith van Leckwyck (1899-1987) is in 1914 gevlucht naar Den Haag. Ze exposeerde in 1927 voor het eerst en werd meteen geroemd als een grote belofte. Haar

expressieve landschappen vol dieren en dorpsgezichten vielen op door hun frisse kleurgebruik en dromerige charme. Maar na acht succesvolle jaren veranderde haar leven drastisch. Ze trouwde met de Duitse kunste-

naar Heinrich Campendonk, die hoogleraar werd aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam. Edith werd huisvrouw en ondersteunde haar man. Ze stopte met schilderen. Pas 27 jaar later, na Campendonks dood, begon ze weer te schilderen. Even speels en poëtisch als vroeger, ze schitterde weer op internationale tentoonstellingen. Toch raakte Edith na haar dood in 1987 in de vergetelheid. In de eerste moderne monografie over haar oeuvre brengt Karlijn de Jong daar verandering in. Ze plaatst haar in haar tijd, met

Edith van Leckwyck, Stilleven, 1916, olieverf op doek, 60 x 80,5 cm. Coll. Kon. Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel.

de kunstenaars die haar lesgeven of inspireerden, onder wie Schmalzigaug, Jaspers en Campendonk. Gastcurator Karlijn de Jong werpt nieuw licht op haar veelzijdige kunstenaarschap en persoonlijke verhaal. De publicatie is verschenen bij de tentoonstelling in Museum Dr8888, t/m 15 februari 2026.

Coba Ritsema. Oog voor kleur, door Maaïke Rikhof, Hanna Klarenbeek, Jet Sloterdijk
Frans Hals Museum, Haarlem i.s.m. Waanders Uitgevers, 112 blz., paperback, € 24,95
ISBN 9789462626508

De eerste monografie over de succesvolle Haarlemse schilder Coba Ritsema (1876-1961). Ze werd als een van de Amsterdamse Joffers bekend door haar portretten, bijvoorbeeld met verstilde voorstellingen van meisjes die

je op de rug ziet, stilleven en figuurstukken. Het boek gaat ook over de positie van vrouwelijke kunstenaars in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw. Zie de Tentoonstellingsagenda: Frans Hals Museum, Haarlem, t/m 1 maart 2026.

Ongekend Talent: Vrouwen van de Amsterdamse School, door Loulou Kokkedee, Melle van Maanen, Ellen Wilbrink, Laura Lubbers, Charlotte Thomas, Mattie van den Bosch

Uitgever: Museum Het Schip, 208 blz., paperback, € 27,50
ISBN 9789083584003

De vrouwelijke kunstenaars van de Amsterdamse School zijn niet zo bekend. In de catalogus staan vier essays over de eerste vrouwelijke architect Margaret Kropholler, de grafische kunstenaars Tine Baanders en Fré Cohen, en

beeldhouwer Louise Bijman. Over hun vooruitstrevende positie in de kunstwereld, met thema's als vrijheid en gelijkheid. Margaret Kropholler zou

als vrouw ongeschikt zijn om een bouwplaats te leiden, maar was zo goed dat zij de bouwplaats op de Wereldtentoonstelling van Parijs in 1925 mocht leiden.

De publicatie is verschenen bij de gelijknamige tentoonstelling in Museum Het Schip, Amsterdam, t/m 28 juni 2026. Zie voor meer info de Tentoonstellingsagenda.

Théophile de Bock (1851-1904) - Landschapschilder, verbinder, organisator, door Jeroen Kapelle, Evelien de Visser, Ulbe Anema, Dick van Veelen

Waanders Uitgevers i.s.m. RKD (Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis), 136 blz., gebonden, € 29,95
ISBN 9789462626607

De in zijn tijd zeer gewaardeerde Haagse School schilder Théophile de Bock is vooral in Amerika en Canada bekend geworden om zijn sfeervolle bos-, duin- en rivierlandschappen. Hij schilderde ook de lucht van Panorama Mesdag. De sociaal vaardige De Bock was een bindende factor in het culturele leven. Hij was in 1891 medeoprichter en eerste voorzitter van De Haagse Kunstkring, waar hij de eerste tentoonstelling voor zijn vriend Vincent van Gogh regelt.

Deze eerste monografie over de schilder is de publicatie bij de gelijknamige tentoonstelling in Museum Veluwezoom, Kasteel Doorwerth, Doorwerth, t/m voorjaar 2026. In de orangerie van het kasteel had De Bock zijn zomeratelier. Zie de Tentoonstellingsagenda.

Singer Highlights, door Jan Rudolph de Lorm

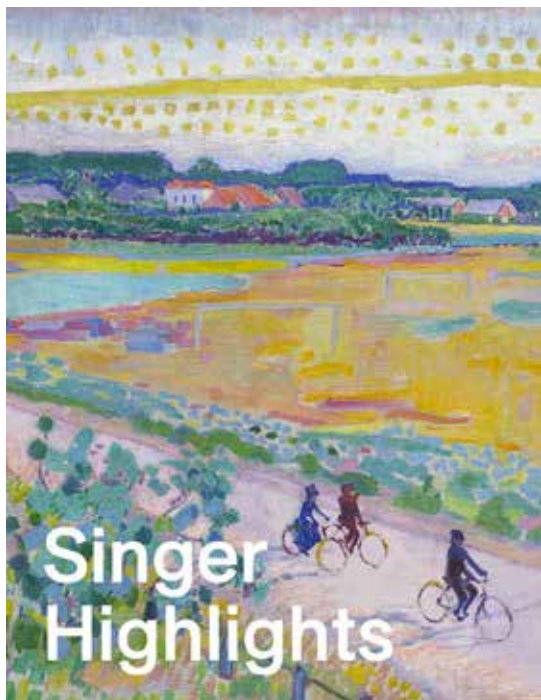
Waanders Uitgevers, 192 blz., rijk geïllustreerd, gebonden,

€ 27,95

ISBN 9789462626669

De net vertrokken directeur van Singer Laren, Jan Rudolph de Lorm, mocht voor de laatste keer een tentoonstelling samenstellen met zijn favoriete topstukken uit de eigen collectie. Uit het museum voor impressionisme en modernisme heeft hij voor verrassende combinaties gekozen. Hij schreef bij de tentoonstelling 'Singer Highlights' ook de gelijknamige catalogus.

T/m 26 januari 2026, zie de Tentoonstellings-agenda.

Jan Sluijters, Fietzers in een landschap, bij Laren (detail), ca.

1910-1911, olieverf op doek. Singer Laren Collectie Nardinc.

De schilders van Den Haag, door Bob Hardus, Werner van den Belt

WBOOKS i.s.m. Museum Panorama Mesdag, 240 blz., 231

afb., gebonden, € 27,95

ISBN 9789462587298

Alweer het 26e boek in de serie 'Kunstenaarskolonies in Nederland/De schilders van...' is gepubliceerd bij de tentoonstelling 'Licht, lucht en water' in

Museum Panorama Mesdag, Den Haag. Het is een veelomvattend boek en laat meer zien dan de tentoonstelling. Licht, lucht en water vormen het decor voor de schilders van Den Haag (afb.). In het rumoer van de stad 'achter de duinen' ontstaat af en toe ook kunst—zoals bij Floris Antzenius—maar veelal in een voortdurende dialoog met de zee, en natuurlijk de wolkenlucht. Met de oprichting van kunstenaarsvereniging Pulchri Studio ontstond

Willem Bastiaan Tholen (1860-1931), Landschap met wolkenlucht, 1875-1931, olieverf op paneel, 30 x 35 cm. Particuliere coll., door bemiddeling van de Hoogsteder Museum Stichting.

er een hechte gemeenschap rond Jozef Israëls, Mesdag, Roelofs en Weissenbruch. Ook jongere generaties onder aanvoering van Breitner, Van Gogh en De Bock zochten opnieuw de vrijheid van het ongerepte landschap. Zie ook de Tentoonstellingsagenda.

TENTOONSTELLINGSAGENDA

Bij veel tentoonstellingen zijn publicaties verschenen; enkele daarvan worden in de rubriek Nieuwe uitgaven vermeld.

Amersfoort - Mondriaanhuis

0334600170 - www.mondriaanhuis.nl

Johannes Esser – Bevlogen idealist

t/m 22 februari 2026

In 1906 deed de Leidse arts Johannes Esser voor het eerst zijn intrede in de kunstwereld. In slechts zeven jaar tijd stelde hij een indrukwekkende collectie samen van meer dan achthonderd werken. Zijn verzameling omvatte tekeningen, aquarellen, olieverfschetsen en schilderijen van kunstenaars als Mondriaan, Breitner, Israëls en Sluijters. Een bescheiden selectie hiervan is nu in het Mondriaanhuis te zien. Esser wist in korte tijd een verrassend compleet beeld van de Nederlandse moderne kunst te verzamelen. Dit deed hij op geheel eigen wijze: door directe en vriendschappelijke relaties op te

Piet Mondriaan, Chrysanthemum bloem, houtskool op papier, 1908. Mondriaanhuis.

bouwen met de kunstenaars die hij bewonderde. Zo leerde hij George Hendrik Breitner en Jan Sluijters kennen als patiënten in zijn huisartsenpraktijk. Via hen kwam Esser in contact met andere talentvolle kunstenaars. In het souterrain van zijn huis organiseerde hij regelmatig bijeenkomsten, waar Piet Mondriaan, Leo Gestel en Isaac Israëls graag kwamen. De tentoonstelling werpt licht op het turbulente en veelzijdige leven van deze gedreven kunstverzamelaar.

Amsterdam - Museum Het Schip

0206868595 - www.hetschip.nl

Ongekend talent - Vrouwen van de Amsterdamse School

t/m 28 juni 2026

Museum Het Schip besteedt met een expressieve, kleurrijke expositie aandacht aan het onderbelichte werk en leven van vrouwelijke kunstenaars binnen de Amsterdamse School. Met veel niet eerder getoond werk, van textiel en keramiek tot grafiek en architectuur, toont de tentoonstelling zowel hun gevarieerde oeuvres als de onstuimige wereld waarin deze ontstonden. De vrouwen van de Amsterdamse School waren ware pioniers. Zo kwam architecte Margaret Kropholler met ideeën voor het verenigen van woningen, winkels en recreatie in één gebouw waarmee Le Corbusier veertig jaar later (onder de noemer Unité d'Habitation) wereldberoemd werd. Louise Beijerman bekwaamde zich in een vak dat te zwaar en daarom ongeschikt werd bevonden voor vrouwen: de beeldhouwkunst.

Marie Kuyken, cloisonnépaneel modern bloemstuk (detail), ca. 1920. Kuyken Private Archives.

Keramist Lea Halpern experimenteerde met verschillende typen glazuren, met expressief resultaat. Deze en nog vele andere voorbeelden van vrouwelijk pionierschap komen terug in de tentoonstelling. Bij de tentoonstelling is een gelijknamige publicatie verschenen; zie Nieuwe uitgaven.

Amsterdam - Van Gogh Museum

0205705200 - www.vangoghmuseum.nl

In de ban van Vincent

t/m 25 januari 2026

In de ban van Vincent is een intieme tentoonstelling over de bijzondere relatie tussen Jo van Gogh-Bonger en kunstenaar Isaac Israëls. Tussen 1895 en 1897 ontwikkelden zij een hechte band, die later uitgroeide tot een dierbare vriendschap. In de periode 1915-1920 gebruikte Israëls schilderijen van Van Gogh - waaronder iconen als

Isaac Israëls, *Vrouw voor Van Goghs Zonnebloemen*, 1915-1920, olieverf op doek. Van Gogh Museum.

Zonnebloemen, De slaapkamer, Het Gele Huis en Montmartre - als achtergrond in minstens zeventien van zijn eigen werken. Hij bedacht het toepasselijke werkwoord 'Vincenten' om het maken van deze specifieke schilderijen te omschrijven: 'Ik ben nog steeds erg aan 't Vincenten' liet hij haar tevreden weten. De tentoonstelling toont tien van deze schilderijen en enkele portretten die Israëls van Jo en haar zoon Vincent maakte, waaronder het onlangs gerestaureerde 'Portret van Jo van Gogh-Bonger' uit 1895/1897.

Amsterdam - Van Gogh Museum

0205705200 - www.vangoghmuseum.nl

Van Gogh en de Roulins – Eindelijk weer samen

t/m 11 januari 2026

'Van Gogh en de Roulins' vertelt het verhaal van de bijzondere vriendschap tussen Vincent van Gogh en de postbode Joseph Roulin. Toen Van Gogh in 1888 in Arles aankwam, had hij moei-

te om aansluiting te vinden bij de lokale bevolking. In Joseph Roulin vond hij echter een ware zielsverwant. De postbode met zijn imposante baard en blauwe uniform werd een geliefd model én Van Goghs beste vriend in de Zuid-Franse stad. Van Gogh schilderde niet alleen Joseph, maar ook diens vrouw Augustine en hun drie kinderen: de zeventienjarige Armand, de elfjarige Camille en baby Marcelle. In minder dan twee jaar maakte hij zesentwintig portretten van het gezin. Een groot deel van deze unieke serie portretten, die verspreid is over musea en privécollecties wereldwijd, is voor het eerst samengebracht in deze tentoonstelling. Ook zijn er unieke historische objecten te zien, zoals de originele armstoel waarin Van Gogh zijn vriend portretteerde.

Vincent van Gogh, *Postbode Joseph Roulin*, 1888, olieverf op doek. Museum of Fine Arts, Boston, schenking van Robert Treat Paine.

Bergen (NH) - Museum Kranenburgh

0725898927 - www.kranenburgh.nl

Over de top! Dirk Filarski

t/m 10 mei 2026

Dirk Filarski, *De Oldenhorn bij Gsteig* (Zwitserland), 1916, olieverf op doek.

Dirk Filarski (1885-1964) is vooral bekend als schilder van de Bergense School, maar hij was bovenal een kunstenaar die zijn eigen artistieke weg koos. Over de top! volgt de reislustige Filarski vanaf zijn eerste bezoeken aan Bergen, tot en met zijn vele reizen door Europa – en zelfs door delen van Noord-Afrika. Ruim zeventig werken schetsen Filarski's artistieke ontwikkeling gedurende vijftig jaar kunstenaarschap. Van zijn vroege luministische landschappen in lichte kleuren tot zijn expressivistische werk in het donkere palet van de Bergense School. Speciale aandacht gaat uit naar de periode tussen 1912 en 1917, waarin de schilder veel tijd in Zwitserland doorbrengt, in de ban raakt van het bergland-schap en een eigen, krachtige schilderijstijl ontwikkelt. De doeken die hij in deze periode schildert gelden als hoogtepunten binnen zijn oeuvre. Bij de tentoonstelling wordt ook het gelijknamige boek uitgebracht; zie Nieuwe uitgaven.

Den Bosch - Noordbrabants Museum

0736877877 - www.hetnoordbrabantsmuseum.nl

Van Gogh en de aardappel

t/m 1 februari 2026

De aardappel neemt een bijzondere plaats in het oeuvre van Vincent van Gogh in. Hij was een van de eerste kunstenaars die de aardappel als hoofdthema van zijn werk koos. Van Gogh maakte er stillevens van, schetste vrouwen die aardappels schilden en hij vereeuwigde het boerengezin met hun dampende schaal knollen in zijn meesterwerk 'De aardappelters' uit 1885. Het eenvoudige gewas werd voor hem meer dan zomaar een oefenstuk; de aardappel groeide uit tot een symbool voor het eenvoudige boerenleven dat hij wilde verbeelden.

Naast schilderijen uit de eigen

Vincent van Gogh, Stilleven met aardappelen, 1886. Museum Boijmans Van Beuningen. Foto Studio Tromp.

collectie toont de expositie zes bruiklenen van onder meer het Van Gogh Museum en Museum Boijmans Van Beuningen. Een van de blikvangers is het schilderij 'Kop van een vrouw' uit 1885, een portret van boerendochter Gordina, oftewel Sien, dat vorig jaar door het Noordbrabants Museum werd aangekocht.

Den Haag - De Mesdag Collectie

0703621434 - www.demesdagcollectie.nl

Barbara van Houten – In het licht van de Mesdags

t/m 18 januari 2026

De tentoonstelling 'Barbara van Houten – In het licht van de Mesdags' volgt haar artistieke ontwikkeling, belicht haar grote veelzijdigheid en laat zien hoe familierelaties haar werk hebben beïnvloed. Met steun en aanmoediging van vooral tante Sientje Mesdag-van Houten en oom Hendrik Willem Mesdag, ontwikkelde ze zich tot een veelzijdig en gerespecteerd kunstenaar. Ze maakte kleurrijke tekeningen, aquarellen en schil-

Barbara van Houten, Stilleven met klaprozen en glazen vazen op een tafel, 1891-1950, potlood en waterverf op papier. Particuliere collectie.

derijen, hield zich bezig met houtbewerking en legde zich toe op het etsen – een medium waarin zij uitblonk. Ook maakte Van Houten veel reproducties, waarvoor de kunstcollectie, het museum en de woning van het echtpaar Mesdag een rijke bron van inspiratie vormden. Aangezien ze twee jaar lang bij haar oom en tante in huis woonde, kon ze die omgeving goed bestuderen.

Bij de tentoonstelling is een publicatie verschenen: Barbara van Houten en de Mesdags 1862-1950, door Margreet den Buurman, uitgeverij De Nieuwe Haagsche B.V., 120 blz., € 18,95, ISBN 9460101186.

Den Haag - Kunstmuseum Den Haag

0703381111 - www.kunstmuseum.nl

Titanic & Fashion – The Last Dance

t/m 25 januari 2026

Titanic & Fashion is volgens het Kunstmuseum 'een mode-reis door heden en verleden'. Met originele kostuums uit de iconische film Titanic (1997), niet eerder getoonde kleding

Zaaloverzicht *Titanic & Fashion - The Last Dance*, Kunstmuseum Den Haag.
Foto Franck Doho.

en accessoires uit de collectie van het museum uit de jaren 1910, én werk van hedendaagse ontwerpers die hun licht laten schijnen op de dromerige kleding van toen. Modeliefhebbers kunnen zich onderdompelen in het bijzondere modebeeld van de jaren 1910, toen menig modeontwerper zich liet inspireren door de revolutionaire vernieuwingen in de beeldende kunst. Voor de fanaten van het schip Titanic zijn er enkele unieke historische voorwerpen te zien, zoals een servies dat daadwerkelijk aan boord van het schip was. De wereld van de Titanic vertoont verrassend veel overeenkomsten met onze huidige wereld: vol ongebreidelde vertrouwen in technologie, een golf van emancipatie, klassenongelijkheid en bewegingen van migratie. Een tijd vol oorlogsdreiging en dansen op de rand van de vulkaan. Zie Nieuwe uitgaven voor meer informatie over de gelijknamige catalogus.

Den Haag - Museum Panorama Mesdag

0703106665 – www.panorama-mesdag.nl
Licht, Lucht, Water – de schilders van Den Haag

t/m 1 maart 2026

Van plein-air pioniers tot hedendaagse lichtvangers. De tentoonstelling *Licht, Lucht, Water – de schilders van Den Haag* toont vanuit kunsthistorisch perspectief de ontwikkeling van de Haagse schilderkunst over

Hendrik Willem Mesdag, Garnalenvissers bij ondergaande zon, 1910, olieverf op doek. Museum Panorama Mesdag.

twee eeuwen. Van 19e-eeuwse meesters als Andreas Schelfhout tot hedendaagse kunstenaars als Sebastiaan Spit: allen vonden en vinden inspiratie in hetzelfde fenomeen – het veranderende kustlicht van Den Haag. Klassieke meesters als Hendrik Willem Mesdag, Sientje Mesdag-van Houten, Wijnand Nuijen, Willem Roelofs, George Hendrik Breitner en Willem Bastiaan Tholen worden getoond naast modernisten als Jan Mankes, Co Westerik en Willem Hussem. Waar deze kunstenaars zich lieten inspireren door buitenlandse voorlopers als John Constable, Richard Bonington en de schilders van Barbizon, grijpen hedendaagse kunstenaars juist terug op de traditie van de Haagse School. Ter gelegenheid van de tentoonstelling is het rijk geïllustreerde boek *'De Schilders van Den Haag'* verschenen; zie voor meer informatie bij Nieuwe uitgaven.

Deurne - Museum De Wieger
0493322930 – www.dewieger.nl
Hendrik Wiegiersma & de Bergense School

t/m 10 mei 2026

Hendrik Wiegiersma was naast arts ook kunstenaar. Zijn landhuis in Deurne was een ontmoetingsplaats voor kunstenaars en intellectuelen in de jaren 20. In deze expositie staat Wiegiersma's band met de Bergense School centraal. Er is werk van hemzelf te zien en van kunstenaars die de Bergense School vormgaven; onder wie Charley Toorop, Arnout Colnot, Else Berg, Gerrit van Blaaderen, Dirk Filarski en Matthieu Wiegman. Hun krachtige penseelstreken, aardse tonen en kubistische invloeden tonen een zoektocht naar nieuwe vormen van expressie. Een bijzondere plaats is er voor Piet Wiegman, de schakel tussen Wiegiersma en de Bergense School. De twee kunstenaars waren een aantal jaren bevriend en vonden elkaar in hun passie voor kunst. Hun vriendschap – vol wederzijds respect en artistieke uitwisseling – vormt het hart van de tentoonstelling.

Gerrit van Blaaderen, Lente of Bloeiende appelboom, ca. 1922, olieverf op doek. Museum de Wieger.

Doesburg - Lalique Museum

0313471410 – www.laliquemuseum.nl

Koninkrijk van Kleuren - Deel II

t/m 17 mei 2026

René Lalique werd ook wel de 'Da Vinci van de juwelen en glaskunst' genoemd. Hij kon door zijn juweliersachtergrond toveren met kleuren en licht. Als juwelienmaker werkte hij veel met gekleurde emailles, die gemaakt worden van glaspoeder

René Lalique, Courges vaas, 1914. Lalique Museum

en metaaloxides. Door specifieke oxides aan de glasmasa toe te voegen, ontstaan er kleuren die de schittering van edelstenen nabootsen. Zo geeft mangaanoxide een amethistkleur, cobaltoxide een saffierkleur en goudoxide een soort rood dat weer op robijn lijkt. Dezelfde kleuren komen terug in zijn glaswerk. Koninkrijk van Kleuren - Deel II is een vervolg op de voorgaande expositie over Lalique's glaswerk. Ruim veertig stukken zijn gewisseld, dus de tentoonstelling is ook interessant voor mensen die de eerste expositie hebben gezien.

Doorwerth - Museum Veluwezoom

0263397406 – www.museumveluwezoom.nl

Théophile de Bock - Landschapschilder, verbinder, organisator

t/m 24 mei 2026

Bij Museum Veluwezoom (in Kasteel Doorwerth) is een

Théophile de Bock, Bosgezicht, ca. 1870-ca. 1904, olieverf op doek. Rijksmuseum Amsterdam.

overzichtstentoonstelling te zien over het leven en werk van de eigenzinnige landschapschilder Théophile de Bock (Den

Haag 1851 - Haarlem 1904). De Bock woonde vanaf 1895 in het Gelderse dorp Renkum, waar hij een van de oprichters was van kunstvereniging Pictura Veluensis (1902-1935). Met zijn komst naar Renkum werd een nieuwe kunstzinnige periode aan de Veluwezoom ingeluid. Hij richtte het koetshuis naast zijn villa in als atelier en al gauw werd dit een centrum waar kunstenaars uit de omgeving elkaar ontmoetten. Bij de tentoonstelling verschijnt een monografie over het leven en werk van Théophile de Bock; zie voor meer informatie bij Nieuwe uitgaven.

Drachten - Museum Dr888

0512515647 - www.museumdrachten.nl

Dit is Edith van Leckwyck

t/m 15 februari 2026

‘Een van de grootste beloftes van haar generatie.’ Zo werd Edith van Leckwyck (Antwerpen 1899 – Amsterdam 1987) genoemd toen zij in 1927 haar kleurrijke landschappen en dorpsgezichten, in een ex-

Edith van Leckwyck, Gedroogde vissen op de Lofoten, 1933. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

pressieve en naïeve stijl, voor het eerst tentoonstelde. Na haar huwelijk in 1935 met de Duitse kunstenaar Heinrich Campendonk stopte Van Leckwyck met schilderen. Pas 27 jaar later, na het overlijden van haar man, zou ze haar werk weer oppakken. Het werk had net zo'n speelse charme als vroeger, maar ze raakte daarna in de vergetelheid. Museum Dr888 brengt voor het eerst haar volledige verhaal in een solotentoonstelling. Zie ook Nieuwe uitgaven over het gelijknamige boek.

Gorssel - Museum MORE

0575760300 - www.museummore.nl

European Realities | Schilderkunst 1919-1939

t/m 1 februari 2026

European Realities biedt een nieuwe blik op het realisme in Europa tussen de Wereldoorlogen. Realisme in de kunst stond lange tijd gelijk aan ouderwets, klassiek of zelfs reactionair. Toch laat juist de periode tussen

Carel Willink, The Zeppelin, 1933. Museum MORE, photo Peter Cox ©Mrs Sylvia Willink-co Pictoright Amsterdam 2025 Carel Willink®

1919 en 1939 een ander beeld zien. In het roerige interbellum ontstond overal in Europa een vernieuwende realistische kunst die radicaal brak met voorgaande kunststromingen. Eerdere overzichtstentoonstellingen legden vooral de nadruk op West-Europese, mannelijke kunstenaars. Inmiddels is dat beeld sterk verbreed, met meer aandacht voor Midden- en Oost-Europa en vrouwelijke makers. European Realities laat zien dat het realisme in het interbellum geen eenduidige stijl was, maar een veelstemmige beweging die grenzen oversteeg. De gelijknamige tentoonstellingscatalogus door Julia Dijkstra, Maite van Dijk en Florence Thurmes is uitgegeven door Waanders (ISBN 9789462626652).

Haarlem - Frans Hals Museum, locatie aan het Groot Heiligland

0235115775 - www.franshalsmuseum.nl

Coba Ritsema - Oog voor kleur

t/m 1 maart 2026

Coba Ritsema was lid van de 'Amsterdamse Joffers', een groep kunstenaressen die gezamenlijk exposeerde en ook informeel bij elkaar kwam; de naam kregen zij

Afb. 1. Coba Ritsema, *Portret van jonge vrouw met hoed*, ca. 1900-1910, olieverf op doek. Teylorsmuseum, Haarlem.

Afb. 2. Coba Ritsema, *Atelier (zittend meisje)*, ongedateerd. Kunstmuseum Den Haag.

in 1912 van kunstcriticus Albert Plasschaert. Zij hadden elkaar aan het eind van de negentiende eeuw leren kennen op de Rijksacademie in Amsterdam, waar directeur August Allebé de studie en ook de latere loopbaan van de vrouwelijke leerlingen zeer stimuleerde. De 'Joffers' wisten door hun gezamenlijk optreden hun bekendheid zeer te vergroten; de naam 'Amsterdamse Joffers' gebruikten zij als een soort handelsmerk. Op hun beurt waren zij een voorbeeld voor jongere vrouwelijke kunstenaars.

Coba Ritsema mocht dan wel tot deze Amsterdamse groep behoren, eigenlijk was zij geboren in Haarlem – reden waarom het Frans Hals Museum, een eeuw na haar geboorte in 1926, een tentoonstelling aan haar wijdt.

Schilderkunstig gezien behoort de Coba Ritsema – evenals de andere Amsterdamse Joffers – niet tot de vernieuwende avant-garde. Zij werkte in een laat-impressionistische stijl, met vrije, brede penseeltoetsen en een harmonieus kleurgebruik (afb. 1). Schilderende dames waren destijds voor hun onderwerpkeuze grotendeels aan huis gebonden, en Ritsema's oeuvre bestaat dan ook voornamelijk uit portretten, figuurstukken (afb. 2) en stillevens. Naast werk van Ritsema zelf toont het museum ook werk van verwante tijdgenoten als Lizzy Ansingh, George Henrik Breitner en Kees Verwey, en historisch beeldmateriaal zoals foto's van haar atelier. Bij deze tentoonstelling is een gelijknamige publicatie verschenen; zie Nieuwe uitgaven.

Katwijk aan Zee - Katwijk's Museum

01714013047 - www.katwijksmuseum.nl

Kunstenaarsdorpen – Muze met zes gezichten

t/m 18 januari 2026

De dorpen Katwijk, Domburg, Nunspeet, Volendam, Laren en Bergen waren eind negentiende en begin twintigste eeuw in trek bij kunstenaars vanuit heel Europa. Van ieder dorp laat de tentoonstelling schilderijen, gouaches, tekeningen en beelden zien met steeds dezelfde onderwerpen: bewoners, tafe-

relen binnenshuis, dorp, werk, landschap en één schilderij met een hedendaagse blik op die plek. Dezelfde muze – namelijk een kunstenaarsdorp – maar heel anders verbeeld omdat de locatie inmiddels anders is en de bewoners er in hun moderne kleren nu heel anders uitzien. Van oker en grijstinten in Katwijk via kleurrijk Volendam tot de verzadigde kleuren van Bergen.

Laren - Singer Laren

0355393956 - www.singerlaren.nl

Singer Highlights

t/m 25 januari 2026

‘Deze kunstwerken zijn kleurrijk, uitbundig én troostend. Met deze presentatie nodig ik onze bezoekers uit zich onder te dompelen in het Singer-gevoel van vrijheid, uitgedrukt in schoonheid’, zegt Jan Rudolph de Lorm, die onlangs afscheid nam als directeur van Singer Laren. Nog één keer werpt De Lorm zijn blik op de verzameling en kiest hij voor een vrije, intuïtieve opstelling: geen vaste thema’s of chronologische volgorde, maar verrassende

Kees van Dongen, *Souvenir de Dordrecht*, 1907, olieverf op doek. Singer Laren

combinaties die uitnodigen tot een frisse kijk. Bij de tentoonstelling verschijnt ook het boek ‘100 Highlights’ met De Lorms persoonlijke favorieten, zoals het vorig jaar aangekochte fauvistische stadsgezicht ‘Souvenir de Dordrecht’ van Kees van Dongen uit 1907. Zie ook Nieuwe uitgaven.

Valkenswaard - Nederlands Steendrukmuseum

0402049841 - www.steendrukmuseum.nl

Kees van Dongen - De jonge jaren

t/m 3 mei 2026

Kees van Dongen, *tekening in L'Assiette au Beurre*, 1901.

Met 'Kees van Dongen - De jonge jaren' toont het Nederlands Steendrukmuseum voor het eerst een uitgebreid overzicht van het vroege oeuvre van de kunstenaar. Van Dongen (1877-1968) behoorde tot de voorhoede van Nederlandse kunstenaars die aan het eind van de negentiende eeuw naar Parijs trokken. Daar bevond hij zich in het centrum van artistieke vernieuwing en groeide hij uit tot een van de markantste figuren van de internationale avant-garde rond 1900. Minder bekend is dat Van Dongen zijn roemruchtige

carrière als tekenaar begon. Via geïllustreerde tijdschriften bracht hij zijn werk onder de mensen en gaf hij, geïnspireerd door anarchistische idealen, een stem aan arbeiders, prostituees en anderen aan de rand van de samenleving. Deze vroege grafische werken zijn kritisch, fel en geëngageerd, maar overschaduwd door Van Dongens succes en daardoor zelden tentoongesteld.

Wijhe - Kasteel Het Nijenhuis/Museum de Fundatie

0572388188 - www.museumdefundatie.nl

Sprekende koppen - Charlotte van Pallandt

t/m 13 april 2026

Beeldhouwer Charlotte van Pallandt (1898 - 1997) staat bekend om haar 'koppen'. Maar wat zeggen de portretten die ze maakte van bijvoorbeeld Truus Trompert, Albert Termote, Dirk Hannema, Adriaan Roland Holst en Mop van Bruggen over Van Pallandt, maar vooral ook over de modellen zelf? Deze tentoonstelling vertelt de verhalen achter de beelden. Ontmoet de mensen die Van Pallandt inspireerden en ontdek hoe model en maker elkaar beïnvloedden.

Charlotte van Pallandt werkend aan haar zelfportret in 1971. Foto: Stichting Charlotte van Pallandt Foundation

COOPERSBURG

COOPERSBURG, EEN IDYLLISCH WOONGEBOUW IN AKKRUM

Tekst en foto's Eddy Engelsman

Naar een idee van Jalf Flach

In het Friese Akkrum (gem. Heerenveen) ligt in een lommerrijk park met vijvers een prachtig woongebouw. Achterin het park staat een opmerkelijk gebouwtje, een mausoleum, in art-nouveau-stijl. De vorm van het woongebouw, het park en het gebouwtje maken het samen tot mooie architectuur. Volgens het rijksmonumentenregister is het gebouw met alles eromheen dan ook van hoge cultuurhistorische waarde. Een arcadisch juweel dat zich vooral in de lente en zomer, met veel groen, en als de zon schijnt, het best laat genieten (afb. 1).

Folkert Harmen Kuipers, geboren in Akkrum in 1843 emigreerde als 22-jarige naar de Verenigde Staten. Hij noemde zich daar Frank Harmon Cooper en trouwde met Netty de Graaf. Het ging hem voor de wind en hij maakte fortuin als mede-eigenaar van warenhuizen in Chicago en New York. In 1896 opende hij met Henry Siegel de grootste winkel ter wereld. Frank bleef Akkrum trouw. Af en toe kwam hij terug voor een bezoek. Hij zag dat

Afb. 2. Nogmaals woongebouw Coopersburg, nu gezien vanaf de woningen.

Afb. 1. Folkert Hayes Hoekstra (architect), Woongebouw Coopersburg, Ljouwerterdyk 8, Akkrum, 1901.

Rond 1900 de omstandigheden op het platteland slecht waren. Vooral de ouderen leefden in diepe armoede en dat ging Cooper zeer aan het hart. Hij zorgde ervoor dat de arme inwoners van Akkrum en omstreken in een goede woonvoorziening konden wonen. Daarom stichtte hij in Akkrum in 1900 de Coopersburg. Gemeentearchitect Folkert Hoekstra (wsch. 1853-1926) mocht het bouwen. Een jaar later was het klaar. Een langgerekt laag gebouw met 22 aaneengeschaalde kleine woningen in overgangsstijl, wellicht met een vleugje neorenaissance (afb. 2), gelegen in een fraai park, met vijvers, bruggen, fontein en zonnewijzer. Het park in gemengde tuinstijl is in 1900 ontworpen door G.W. Westra (afb. 3). De inwoners betaalden geen huur en kregen een wekelijkse toelage. Het was een vooruitstrevend voorbeeld van collectief wonen, in plaats van wonen in een grote instelling. Ook een innovatief voorbeeld van particulier initiatief voor ouderenzorg. Het werd door de Stichting Coopersburg beheerd. Het gebouw is in 1980 overgedragen aan een woningstichting. Er woont nu jong en oud en het is een zeer gewilde plek om te wonen. Het park kwam in bezit van de gemeente. Aan de voorkant zit in het midden een verhoogd gedeelte met de regentenkamer en huisvesting voor de opzichter. Maar het veel grotere park, met een veel grotere vijver, zit achter het gebouw. Het is vrij toegankelijk en vooral 's

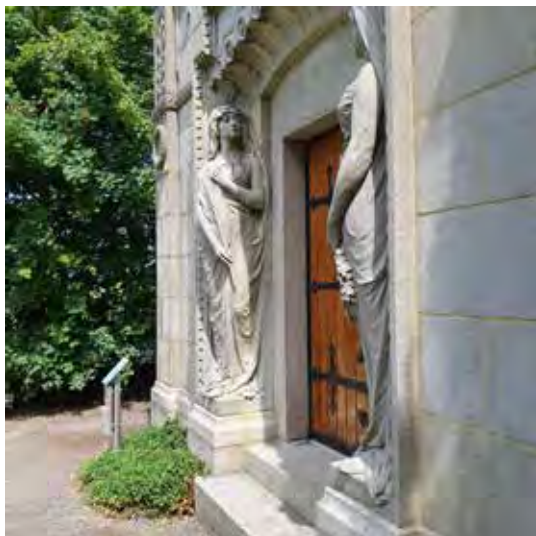

Afb. 3. G.W. Westra (tuinarchitect), Park Coopersburg, 1901.

Afb. 4. Johan Hinrich Schröder, Mausoleum met beeldhouwwerk in park Coopersburg, 1905.

zomers is al dat groen een lustoord. In het park staat een weelderig uitzien gebouw, dat in opdracht van de kinderen van Frank Cooper in art-nouveaustijl in 1905-1907 is ontworpen, gebouwd en gebeeldhouwd door de Amsterdamse beeldhouwer Johann Hinrich Schröder (1866-1935) (afb. 4 en 5). De bedoeling was dat de stichter, die op oudejaarsdag 1904 in New York overleed, en zijn eerste vrouw in 1907 in

Afb. 5. Detail mausoleum Coopersburg.

dat mausoleum of grafmonument, zouden worden bijgezet - in een tombe voor twee kisten met een betonnen kern en marmeren buitenkant. Dat had nog heel wat voeten in de aarde, want de kisten

bleken er niet in te passen. Men heeft toen maar een handvat verwijderd en een stukje beton weggebikt zodat ze passend werden. Het sierlijke beeldhouwwerk zit vol symboliek over leven en dood. In de geveltop houdt een beschermengel de portretmedaillons vast

van het echtpaar Cooper. Het echtpaar kreeg op een granieten tekstplaat op de linker zijgevel nog de oude Friese zegen voor de eeuwigheid mee: Salang de wyn waeit, de hoanne kraeit, it gers groeit en de beam bloeit.

Architect Sytze Folkert Hoekstra (1883-1946) trad in de voetsporen van zijn vader Folkert. Hij bouwde zo'n 30 jaar later Welgelegen, een gebouw in de stijl van de Amsterdamse School, met tien 'appartementen' voor ongehuwde vrouwen en weduwen en later mannen. Het is ook een rijksmonument en het ligt in het dorp op een steenworp afstand van Coopersburg (afb. 6).

Afb. 6. Sytze Folkert Hoekstra (architect), J.W. Verdenius (tuinarchitect), Woongebouw Welgelegen, Heechein 5-23, Akkrum, 1927-1929.

TENTOONSTELLINGSAGENDA KORT

Tentoonstellingen reeds besproken in eerdere uitgaven van de Rond 1900.

Check de website voor u op pad gaat!

Amersfoort – Mondriaanhuis

0334600170 – www.mondriaanhuis.nl

De wereld van Piet Mondriaan

t/m 31 december 2025

Den Haag – Kunstmuseum

0703381111 -- www.kunstmuseum.nl

Alles gegeven - Jacoba van Heemskerck x

Marie Tak van Poortvliet

t/m 1 maart 2026

Dordrecht – Nationaal Onderwijsmuseum

0786326820 – www.onderwijsmuseum.nl

Jetses – Kunst voor de klas

t/m 4 januari 2026

Eelde – Drents Museum – De Buitenplaats

0503095818 – www.dmdebuitenplaats.nl

The Mucha Experience

t/m 4 januari 2026

Eindhoven – Philips Museum

0402359030 – www.philips-museum.com

Impact through Design

t/m 6 januari 2026

Gouda – Museum Gouda

0182331000 – www.museumgouda.nl

Tentoonstelling 1: Salon Arntzenius

t/m 31 december 2025

Gouda – Museum Gouda

0182331000 – www.museumgouda.nl

Tentoonstelling 2: Jo Koster, kunstenaar

t/m 4 januari 2026

Haarlem – Verwey Museum

0235322427 – www.verweymuseumhaarlem.nl

Atelier in beeld – Kees Verweij, Nico Koster,

Hans de Bruijn

t/m 4 januari 2026

Hattem – Voerman Stadsmuseum Hattem

0384442897 – www.voermanstadsmuseum-hattem.nl

hattem.nl

Voerman verwondert

t/m 31 december 2025

Hellevoetsluis – Museumloods van Fortresse Holland

0181310197 – www.fortresseholland.nl

De Ziel Ontladen – Spuijbroeks Wereld

t/m 31 januari 2026

Laren – Singer Laren

0355393956 – www.singerlaren.nl

1913 – De grote kunstexplosie

t/m 11 januari 2026

Nieuw-Buinen (Dr.) – Keramisch Museum Goedewaagen

0599651681 – www.keramischmuseumgoedewaagen.nl

De Plateelbakkerij 'Zuid-Holland', 1897-1908,

Opnieuw bekeken t/m december 2025

Steenwijk – Hildo Kropmuseum

0615938251 – www.hildokropmuseum.nl

Hildo Krop - De Vrouw

2025-2026

Veendam - Veenkoloniaal Museum

0598364224 – www.veenkoloniaalmuseum.nl

Amsterdamse School en Zo

t/m 25 januari 2026

Weesp – Museum Weesp

0202546945 – www.museumweesp.nl

Grensverlegger Van Houten - Wereldmerk

chocolade uit Weesp t/m 30 december 2025

Christine van Marle

IMITATIE

Het onlangs gehouden VVNK-symposium had als onderwerp: Weelde & Weldaad, sociale klasse en nieuwe kunst. In de symposiumbijdragen in dit nummer komen de veranderde sociaal-economische verhoudingen door de industrialisatie aan de orde, en wat dat betekende voor de kunst.

Maar wat nu als die weelde niet voor je was weggelegd, terwijl je wel mee wilde doen, omdat je het mooi vond? Dan week je uit naar imitatie.

Afb.2. Detail van afb.1.

Imitaties zijn van alle tijden: zie voor de geschiedenis de brochure van de RCE: Imitatieschilderingen historie en betekenis. De redenen om imitatie toe te passen waren doorgaans: de kosten en de verkrijgbaarheid van het originele materiaal

en de (on)geschiktheid ervan. Imitaties werden gemaakt om ook marmer of hout toe te kunnen passen op plekken waar het eigenlijk niet kon: waar marmer te zwaar voor was; of grisailles boven een deur bijvoorbeeld waar steen veel te zwaar zou zijn. Imitaties werden ook gebruikt om te imponeren: imitatieschildering van kostbaarder hout dan de houten ondergrond. Het moest er perfect uit zien, maar je moest vooral ook nog kunnen zien dat het een imitatie was; schone schijn dus.

Maar de belangrijkste reden om imitatie toe te passen was mode. Aan het einde van de 19e eeuw was er door de grote bevolkingstoename woningnood. Daarom werden er veel woningen gebouwd. In de dure huizen van de elite was het mode om

imitatieschilderingen toe te passen: marmerimitaties, maar vooral ook veel houtimitaties. De gang van een rond-1900huis was vaak heel donker, omdat alle paneeldeuren 'gehout' waren. De mode van de elite werd in de gaten gehouden en overgenomen; ook met behulp van imitatie als het origineel onbereikbaar was.

Zo is er ook imitatie bewaard gebleven, die duidelijk gemaakt is om toch te kunnen genieten van iets, dat in de originele versie onbetaalbaar was. In een boerderij in Grootebroek werd deze ruit uit ongeveer 1880 aangetroffen (zie afb.1, nu in collectie Zuiderzeemuseum). De gedecoreerde ruit in deze deur is gemaakt van decoratief papier tussen twee eenvoudige glasplaten. Verschillende technieken zijn nagebootst: in het midden geëst en mousseline-glas, en aan de randen gebrandschilderd glas. In de 4 gekleurde rozetten, wel van glas, is een echte glastechniek toegepast: überfang geslepen glas (afb.2). Deze technieken van glasdecoratie waren in die tijd in de mode en kostbaar.

Nu zou je, als je van decoratief glas wil genieten zonder de hoge kosten ervan of op een plek waar decoratief glas niet toegepast kan worden, uitwijken naar een hedendaagse vorm van imitatie: raamfolie, verkrijgbaar in iedere gewenste stijl.

Afb.1. ZZM-0276335, foto Maarten van Haaff.2025

